

ACTIVITATEA ARHEOLOGICĂ IEȘEANĂ DUPĂ CEL DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL: EPOCA BRONZULUI*

DE

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

În comparație cu perioada interbelică, cercetarea arheologică ieșeană din ultimii 50 ani, de după cel de al doilea război mondial, desfășurată la Iași cu predilecție la Universitatea „Al. I. Cuza”, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Institutul de Arheologie, desprins din acesta din urmă în 1990 și Muzeul de Antichități, transformat în 1955 în Muzeul de istorie a Moldovei, a cunoscut o dezvoltare de mare amploare. La aceasta au contribuit atât cercetările de teren, cât și lucrările tipărite, în țară și străinătate. Deci, spre deosebire de perioada interbelică, când cercetările în acest domeniu la Iași au fost efectuate îndeosebi de profesorii Radu și Ecaterina Vulpe, în ultimii 50 de ani s-a marcat un progres evident, bine apreciat, în general, pe plan național și internațional.

La aceasta și-au adus contribuții atât autorul acestui articol, cât și elevii și colaboratorii săi.

Autorul acestui articol, fost student al Facultăților de Litere și Filozofie și de Drept ale Universității din București, în perioada 1933–1937, a funcționat în perioada 1937–1948 ca asistent onorific la catedra de preistorie și arheologie de la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București, pe lângă profesorii Ioan Andrieșescu și Ion Nestor; precum și bugetar, în perioada 1943–1948, ca asistent la Muzeul Național de Antichități, dependent de Universitatea din București, trecându-și în 1947 la această Universitate doctoratul în litere și filozofie (specialitatea preistorie), cu teza „Contribuții la ultima epocă a bronzului din Transilvania”, publicată parțial în forma inițială și completată mult ulterior prin publicațiile autorului din țară și străinătate.

În calitate de asistent la acest muzeu, cu funcție de institut, a efectuat săpături arheologice în *tell*-ul de la Glina-București, șantier care i-a fost cedat de prof. I. Nestor, conducătorul șantierului respectiv în perioada 1926–1927, în *tell*-ul de la Surdulești-Teleorman, la Cetățuia eneolitică a aspectului Stoicani-Aldeni și în necropola hallstattiană de la Stoicani-Galați, precum și în necropola din epoca bronzului de la Balintesti-Cioinagi, oraș Berești-Galați. Dintre lucrările tipărite în această perioadă, menționăm un studiu în limba franceză, cuprinzând date noi privitoare la neoliticul carpato-balcanic¹.

Pe baza activității științifice și didactice desfășurate la București, a fost promovat conferențiar în 1949 la Facultatea de istorie-geografie a Universității din Iași, iar din 1956 profesor titular la această Universitate, predând până în toamna anului 1983 cursurile de Istorie veche a României și de Preistorie generală, precum și unele cursuri speciale, dintre care unul relativ la metodele moderne de cercetare în domeniul arheologiei.

Paralel cu activitatea didactică la Universitatea din Iași timp de 34 ani, care i-a permis să aibă numeroși elevi, dintre care unii au devenit reputați arheologi, având, la rândul lor, alți elevi, autorul acestui articol a desfășurat o bogată și variată activitate de cercetare științifică în domeniul epocii Bronzului, reflectată atât în săpăturile arheologice din Moldova și Muntenia, cât și în lucrările tipărite în țară și străinătate.

Astfel, în ceea ce privește săpăturile arheologice, menționăm, în primul rând, pentru Bronzul timpuriu pe acelea din 1949–1950 și 1969–1970 de la Foltești-Galați² și din 1969–1970 din *tell*-ul de la Glina-București, prin care s-au adus noi precizuni de ordin stratigrafic relativ la etapele culturii Glina din acest *tell*³. Apoi, pentru

* Nota redacției: redacția Anuarului *Arheologia Moldovei* intenționează și în continuare să publice materiale referitoare la istoria arheologiei românești. Primele dintre acestea se datorează domnului prof. dr. Mircea Petrescu-Dîmbovița (*Unele considerații cu privire la cercetarea arheologică ieșeană până la primul război mondial*, în *ArhMold* XX, p. 171–179; *Activitatea arheologică ieșeană în perioada dintre cele două războaie mondiale*, în *ArhMold* XXI, sub tipar).

¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Nouvelles données concernant le Néolithique carpato-balkanique*, în *Balcenia*, 8, 1945, p. 192–215.

² Idem, *Săpături arheologice de la Foltești (r. Tg. Bujor, reg. Galați)*, în *SCIV*, 3, 1951, p. 249–266; M. Petrescu-Dîmbovița și M. Dinu, *Nouvelles fouilles archéologiques à Foltești (départ. de Galați)*, în *Dacia*, N. S., 18, 1974, p. 19–72.

³ Idem, *La civilisation Glina III à la lumière de nouvelles recherches*, în *PrAlp*, 10, 1975, p. 277–288.

trecerea de la Bronzul mijlociu la cel târziu, pe acelea din 1948 din necropola de la Balintești-Cioinagi⁴, care au fost continuate în 1950 de E. Zaharia⁵, iar din Bronzul târziu săpăturile din 1951–1954 din necropola fazei a II-a a culturii Noua de pe înălțimea Țuguieța de la Trușești, cu care prilej s-a cercetat cea mai mare necropolă a acestei culturi de pe teritoriul României, conținând 127 morminte de înhumatie⁶.

Tot din epoca bronzului datează și unele din cele 15 morminte de înhumatie cu ocră, descoperite cu prilejul săpăturilor din 1949 din așezarea eneolitică de pe Cetățuia de la Stoicani, atribuite inițial de descoperitor începutului epocii bronzului⁷, iar ulterior unele dintre ele de către Florin Burtănescu grupurilor *jamnaja* și al *catacombelor*⁸.

La acestea se poate adăuga și un mic complex de locuire, posibil din epoca bronzului, descoperit cu prilejul săpăturilor din 1955 și 1956 de pe capătul de sud-est al terasei Chirițeni de la Hangu-Neamț, la adâncimea de 0,12 m, complex care, datorită fragmentelor ceramice insuficient de caracteristice, a fost încadrat vag în epoca bronzului, fără alte precizii⁹.

Alte stațiuni din epoca bronzului din Moldova, îndeosebi din vremea culturii Noua din Bronzul târziu, au fost identificate cu prilejul recunoașterilor efectuate de autor, în colaborare cu membrii șantierului Trușești, în zona localităților Trușești, Măscăteni, Albești și Ionășeni¹⁰, precum și cu ocazia recunoașterilor efectuate, în colaborare, în Podișul Central Moldovenesc, în zona Bârladului Superior¹¹ și în sub regiunea Stemnic-Racova, precum și în zona Bârladului Superior, între localitățile Buhăiești și Vaslui¹². De asemenea, recunoașterile efectuate, în colaborare cu profesorii Neculai și Emilia Zaharia, în orașul Iași și împrejurimi, au procurat noi date relativ la așezările culturii Noua din această zonă¹³.

În ceea ce privește lucrările tipărite ale autorului acestui articol, menționăm în primul rând acelea privitoare la metalurgia bronzului din România, dintre care un volum din 1977 relativ la depozitele de bronzuri din România, în care sunt prezentate depozitele de bronzuri din epoca bronzului și Hallstatt, aflate în colecțiile muzeelor din România și străinătate¹⁴. Pentru realizarea acestei lucrări monografice s-au întreprins numeroase vizite de documentare la toate muzeele din România, precum și la unele din străinătate, respectiv din Ungaria (secția de arheologie a Muzeului Național din Budapesta și muzeele din Debrecan și Nyiregyháza), Austria (Muzeul de istorie naturală din Viena), Germania (Muzeul de Pre- și Protoistorie din Palatul Charlottenburg din Berlin, Muzeul central romano-german din Mainz), Iugoslavia (Muzeul din Vrșac) și Suedia (Muzeul din Göteborg).

Studierea pieselor de bronz din muzee a permis autorului, pe lângă desenarea lor, de a se informa, pe cât i-a fost posibil, asupra condițiilor lor de găsimă și a numerelor de inventar, deosebind depozitele sigure de cele nesigure. În același timp a afirmat că, în ceea ce privește inventarele unora din depozite, acestea sunt încă susceptibile de îmbunătățire. În afară de acestea, pentru fiecare depozit s-au menționat literatura și informațiile din registrele inventar ale muzeelor sau obținute de la diferite persoane. Din cauza numărului mare de descoperiri nu s-au putut consulta și datele din arhivele muzeelor respective, în vederea obținerii unor informații suplimentare și mai precise în legătură cu piesele de bronz din depozitele studiate.

Corpus-ul depozitelor de bronzuri este precedat de o introducere, conținând constatările autorului cu privire la diferite probleme în legătură cu depozitele de bronzuri din România (repartiția teritorială, categorii, semnificație, tipologie, cronologie, sincronizare cu civilizațiile contemporane și analize chimice spectroscopice).

Problema corpus-ului depozitelor de bronzuri din România a fost reluată de autor, ca anexă la volumul său în limba germană relativ la secerile de bronz din România, apărut în 1978 la editura C. H. Beck din München, în seria *Prähistorische Bronzefunde*, de sub conducerea prof. dr. H. Müller-Karpe și având ca redactor de volum pe dr. K. Kibbert¹⁵.

⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Raport asupra săpăturilor arheologice din județele Covurlui și Tutova*, în *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 57–68.

⁵ E. Zaharia, *Das Gräberfeld von Balintesti-Cioinagi und einige Fragen der Bronzezeit in der Moldau*, în *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 139–176.

⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, Iași, 1999, p. 557–610.

⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale I*, 1953, p. 116–132, 153–154.

⁸ Fl. Burtănescu, *Considerații asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei (Perioada de tranziție. Bronz timpuriu)*, în *Thraco-Dacica*, 17, 1996, 1–2, p. 103 și urm.

⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, *II. Din neolitic și până în perioada feudală inclusiv*; C. S. Nicolaescu-Plopșor și M. Petrescu-Dîmbovița, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Bicaz*, în *Materiale*, 5, 1955, p. 52 și urm.

¹⁰ M. Florescu, *Cercetări de suprafață în zonă, în Trușești. Monografie arheologică*, p. 643–645 (sub tipar).

¹¹ M. Petrescu-Dîmbovița, E. Bold, M. Dinu, *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc. I Valea Bârladului Superior*, în *AȘUI*, S. N., seria Științe Sociale, III, 1955, 1–2, p. 1–45.

¹² M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, E. Bold, *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc. II. Subregiunea Stemnic-Racova și Valea Birladului Superior între Buhăiești și Vaslui*, în *AȘUI*, S. N., 6, 1958, 1–2, p. 1–30.

¹³ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, *Cercetări în orașul Iași și împrejurimi*, în *SCȘ*, Iași, 7, 1956, 1–2, p. 1–56.

¹⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.

¹⁵ Idem, *Die Sichel in Rumänien mit Corpus der jung-und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, în seria *PBF*, XVIII.1, München, 1978.

Această lucrare cu privire la corpus-ul depozitelor de bronzuri din România a fost, în general, bine primită de unii specialiști¹⁶, aducându-se, în același timp, de alții, îmbunătățiri și completări, îndeosebi cu privire la condițiile de găsimă și inventar¹⁷, care nu ar fi fost posibile fără de publicarea depozitelor respective de către autorul acestui corpus, ca și al celui în limba română din 1977.

În ceea ce privește categoriile de seceri de bronz, publicate de autor în același volum din seria *Prähistorische Bronzefunde*, respectiv piesele de tip arhaic, cu buton, cu limbă la mâner, cu cârlig și cu ciotul de la turnat neîndepărtat, s-a împlinit dorința lui Vasile Pârvan din *Getica* de a se studia în mod special această categorie de piese de bronz, din punct de vedere tipologic, al originii și duratei de folosință¹⁸. Într-adevăr, în acest volum au fost analizate pentru prima dată, în mod detaliat, toate descoperirile de seceri de bronz din România, pe categorii, cu explicații relativ la funcția, cronologia și răspândirea lor.

De asemenea, într-un alt volum în limba germană din aceeași serie din Germania, de sub conducerea prof. dr. A. Jockenhövel și dr. W. Kubach și având ca redactoare pe dr. Isa Kubach-Richter, apărut în 1998 la Stuttgart în editura Franz Steiner¹⁹, autorul acestui articol a tratat, în mod amănunțit, diferitele categorii de brățări și verigi de picior de bronz din România, provenind din depozite, morminte și descoperiri izolate din epoca bronzului și Hallstatt, menționate în literatură și aflate în muzeele din România și străinătate. În acest volum s-au tratat mai întâi piesele de aramă și apoi cele de bronz, fiind clasificate după forma secțiunii, forma și mărimea bandei sau barei, a capetelor ei și a prezenței sau lipsei decorului, menționându-se pentru tipurile și variantele respective particularitățile, funcția, cronologia și răspândirea lor, precum și, pe cât posibil, contextul cultural și cronologic din care provin. Pentru elaborarea acestui volum i-au fost utile, autorului acestui articol, volumul din 1969 al lui Isa Richter cu privire la brățările din epoca bronzului și a câmpurilor de urne din Hessen și Rheinhessen, pentru terminologie și clasificarea tipurilor de brățări și verigi de picior după secțiunea bandei sau barei, formă, mărime și decor²⁰, precum și volumele din aceeași serie din 1984 al lui W. Blajer²¹ și din 1985 al lui K. Paszthory²², tratând despre brățările și verigile de picior de bronz din Polonia și Elveția. Și în acest volum, autorul acestui articol, în anexă, a dat lista analizelor spectroscopice a unor piese, după S. Junghans, E. Sangmeister și M. Schröder²³.

În legătură cu tipurile de seceră, autorul a repus în discuție, într-un studiu din 1981, diferitele funcții ale tipurilor de seceră, respectiv pentru agricultură, grădinărit, lucrări viticole sau de monedă-obiect²⁴. De asemenea, în ceea ce privește brățările și verigile de picior de bronz, se rediscută într-un studiu tipul de brățară oval-ascuțită din depozitul (?) din Bronzul mijlociu de la Medgidia, cu analogii în unele morminte din necropola civilizației Monteoru de la Căndești-Vrancea²⁵.

În afară de lucrările sale menționate mai sus privitoare la depozitele de bronzuri din România, autorul acestui articol s-a preocupat în mod special și de această categorie de descoperiri din Moldova. În această privință, a publicat în 1953 un studiu detaliat relativ la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului din Moldova, în care este rezervat un capitol depozitelor și descoperirilor izolate de obiecte de bronz din Moldova, încheiat cu concluzii relativ la originea, răspândirea și cronologia pieselor de bronz din această provincie²⁶. Acesta a fost

¹⁶ Al. Vulpe, în *Germania*, 59, 1981, p. 427–430; Dieter Kaufmann, în *JMV*, 65, 1982, p. 293–296; A. László, în *AllAI*, 15, 1978, p. 537–541 și 17, 1980, p. 703–708; idem, în *Dacia*, 25, 1981, p. 394–396.

¹⁷ T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen—Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten*, în vol. *Bronzefunde aus Rumänien*, bearbeitet und redigiert von Tudor Soroceanu, Berlin, 1995, p. 15 și urm.; idem, *Der Bronzedepotfund von Cincu/Gross-Schenk, Siebenbürgen*, în *EA*, p. 241 și urm.

¹⁸ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, în *ARMSI*, seria III, tomul III, Mem., 2, București, 1926, p. 407. A se vedea și ediția îngrijită cu note, comentarii și postfață de Radu Florescu, București, 1982, p. 226; M. Petrescu-Dîmbovița, *Metalurgia bronzului la tracia din spațiul carpato-dunăreano-pontic în opera lui Vasile Pârvan*, în *ArhMold*, 11, 1987, p. 13.

¹⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Der Arm-und Beinschmuck in Rumänien*, în seria, *PBF*, X.4, Stuttgart, 1998.

²⁰ Isa Richter, *Arm-und Beinschmuck der Bronze-und Urnenfelderzeit in Hessen und Rheinhessen*, în seria *PBF*, X.1, München, 1969.

²¹ M. Blajer, *Arm-und Beinbergen in Polen*, în seria *PBF*, X.2, München, 1984.

²² K. Paszthory, *Bronzezeitlicher Arm-und Beinschmuck in der Schweiz*, în seria *PBF*, X.3, München, 1985.

²³ S. Junghans, E. Sangmeister, M. Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Studien zu den Anfängen der Metallurgie*, II, 1–4 (1968–1974).

²⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Unele considerații privitoare la funcția secerilor de bronz la tracia din spațiul carpato-dunărean*, în *Thraco-Dacica*, 2, 1981, p. 125 și urm.

²⁵ Idem, *Unele considerații cu privire la brățările și verigile de picior de bronz din Dobrogea*, în *Thraco-Dacica*, 11, 1990, 1–2, p. 59 și urm.

²⁶ Idem, *Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, 4, 1953, 3–4, p. 460 și urm.

completat cu alte lucrări din 1960²⁷, 1961²⁸ și îndeosebi din 1964²⁹, remarcându-se, în general, pentru Moldova numărul redus al pieselor și slaba varietate de tipuri.

La acestea se adaugă un alt studiu din 1967³⁰, în care se sincronizează depozitele de la Ilișești, Ulmi-Liteni, Rădeni și din alte locuri cu grupul Noua de la sfârșitul epocii bronzului, precum și un altul din 1971³¹, în care, avându-se în vedere importanța depozitului de la Băleni-Galați, s-a propus denumirea de Rășești-Băleni pentru seria de depozite de bronzuri de la sfârșitul epocii bronzului din Moldova³².

Tot din Moldova provine și depozitul de bronzuri de la Duda-Huși din Bronzul târziu, contemporan cu complexul Noua-Sabatinovka, publicat de autorul acestui articol în 1966³³. De asemenea, tot acestuia, în colaborare cu M. Florescu, i se datorește publicarea în 1970 a fascicolei din *Inventaria Archaeologica*, conținând depozitele de bronzuri din Bronzul târziu din Moldova³⁴.

Principalele probleme ale metalurgiei bronzului din România au fost tratate de autorul acestui articol și cu prilejul unor volume festive, cataloage și manifestări științifice internaționale.

În această privință, menționăm contribuțiile sale din volumele festive dedicate profesorilor austriac Richard Pittioni de la Viena³⁵ și german Wilhelm Albert von Brunn de la Giessen³⁶.

În domeniul cataloagelor, menționăm articolul său despre metalurgia bronzului, apărut în catalogul expoziției de la București din 1995 cu tema „Comori ale epocii bronzului din România”, din cadrul manifestării „Epoca bronzului – prima epocă de aur a omenirii”, inclusă în Programul de arheologie al Consiliului Europei din acel an cu tema „Patrimoniul și societate”³⁷.

Probleme generale sau speciale ale metalurgiei bronzului din spațiul carpato-dunăreano-pontic au fost tratate de autorul acestui articol în comunicări și rapoarte la Congresele internaționale de științe pre- și protoistorice din 1958 de la Hamburg³⁸, din 1966 de la Praga³⁹ și din 1971 de la Belgrad⁴⁰. De asemenea, comunicări cu astfel de temă au mai fost susținute de autorul acestui articol la cel de al V-lea Simpozion internațional din 1969 de la Sofia, cu tema „Etnogeneza popoarelor balcanice”⁴¹, la cel de al treilea Congres internațional de tracologie din 1980 de la Viena⁴², la cel de al doilea Simpozion internațional de tracologie din 1979 de la Roma⁴³ și al celui de al patrulea de acest fel din 1984 de la Boston⁴⁴, precum și la Sesiunea internațională a săptămânilor philippo-

²⁷ Idem, *Konec bronzovogo i načal rannejeleznogo veka v Moldove v svete poslednich arheologičeskikh raskopok*, în *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 139 și urm.

²⁸ Idem, *Objets de bronze et du début de l'âge du fer découverts dans l'espace délimité par les Carpates, le Danube Inférieur et le Prut*, în *Bericht über den V. Internationales Kongress für Vor- und Frühgeschichte*, Hamburg, 1958, Berlin, 1961, p. 667 și urm.

²⁹ Idem, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului din Moldova*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 251-272.

³⁰ Idem, *Cercetările arheologice din Moldova și principalele lor rezultate*, în *Danubius*, 1, 1967, p. 5-18.

³¹ Idem, *Unele descoperiri arheologice din județul Galați în lumina noilor cercetări arheologice*, în *Danubius*, 5, 1971, p. 7 și urm.

³² *Ibidem*, p. 14.

³³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitul de obiecte de bronz de la Duda (r. Huși, reg. Iași)*, în *ArhMold*, 4, 1966, p. 345 și urm.

³⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, *Dépôts de l'âge du bronze tardif*, în *InvArch*, fasc. 7, Moldavie, București, 1970.

³⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Einige Probleme der Bronzefunde vom Ende der Bronzezeit und Beginn der frühen Hallstattzeit im Karpaten-Donauraum*, în *Festschrift für Richard Pittioni*, Wien, 1976, p. 471-497.

³⁶ Idem, *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Forschung zur Frage nach dem Ende der Bronzezeit im Donau-Karpaten-Raum*, în *Festschrift für W. A. Brunn*, Berlin, 1981, p. 333-348.

³⁷ Idem, *Metalurgia bronzului*, cu traducere în limba engleză, în vol. *Comori ale epocii bronzului din România*, București, 1995, p. 45-62.

³⁸ Idem, *Objets en bronze de la fin de l'âge du bronze et du début de l'âge du fer découverts dans l'espace délimité par les Carpathes, le Danube Inférieur et le Prut*, în *Bericht über den V. Internationales Kongress für Vor- und Frühgeschichte*, Hamburg, 1958, Berlin, 1961, p. 667-670.

³⁹ Idem, *Quelques problèmes concernant les découvertes de pièces en bronze de la fin de l'âge du bronze en Roumanie*, în *Actes du VII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague 21-27 août 1966, Prague, 1970, p. 684-688.

⁴⁰ Idem, *Les dépôts tardifs de bronzes sur le territoire de la Roumanie (de Bronze D au Hallstatt B inclusivement)*, în *Actes du VIII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Beograd, 9-15 septembre 1971, Beograd, 1971, I, p. 175-192.

⁴¹ Idem, *Quelques considérations concernant la fin de l'âge du bronze et le début du Hallstatt dans l'espace carpatho-balkanique*, în *StBalc*, Sofia, 1971, p. 107 et suiv.

⁴² Idem, *Das Problem der Synchronisierung bronzener Hortfunde mit den zeitgenössischen Kulturen im Donau-Ponto-Karpatenraum zu Ehren W. Tomascheks*, 2-6. Juni 1980 Wien, în *Dritter Internationaler Thrakologischer Kongress*, I, Sofia, 1984, p. 186-194.

⁴³ Idem, *La métallurgie du bronze chez les Thraces dans l'espace carpatho-danubien*, în *Actes du deuxième Symposium International de Thracologie*, Rome, 12-13 novembre 1979, Milano, 1980, p. 29-42 (organizat de Fundația Europeană Drăgan).

⁴⁴ Idem, *Some problems of the bronze metallurgy concerning the Thracians of the Carpatho-Danubiano-Pontic Area*, în *4-th International Conference*, Boston 7-10 June 1984, Milan, 1986, p. 59-78 (organizată de Fundația Europeană Drăgan).

politane de istorie și cultură tracă din 1982 de la Plovdiv⁴⁵. La acestea se adaugă articolul din 1955, publicat în primul volum al publicației „Nouvelles études d'histoire”, dedicat celui de al X-lea Congres internațional de Științe istorice din 1955 de la Roma⁴⁶.

Tot în legătură cu metalurgia bronzului din spațiul carpato-dunăreano-pontic poate fi amintit și studiul autorului acestui articol relativ la felul cum se reflectă, în funcție de stadiul actual al cercetărilor, acest capitol în opera *Getica* a lui Vasile Pârvan, ca și în lucrarea sa de sinteză *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-dunărene*, tradusă de Radu Vulpe după manuscrisul francez⁴⁷. Din acest studiu a rezultat că savantul român a abordat, cu o metodă riguros științifică, în mod foarte documentat și cu larg orizont istoric, unul din capitolele principale ale istoriei tracilor nordici, aducând contribuții substanțiale și originale, care trebuie luate în considerație, în funcție de stadiul actual al cercetărilor în aceste domenii⁴⁸.

O altă problemă, căreia i-a acordat atenție autorul acestui articol, este aceea a așezărilor din epoca bronzului din Moldova. În această privință, i se datoresc considerațiile de ordin cultural și cronologic relativ la așezările din orașul Iași și împrejurimi⁴⁹, prilejuate de recunoașterile arheologice ale colaboratorilor săi, profesorii Neculai și Emilia Zaharia, cărora li se datoresc identificarea multor așezări din epoca bronzului din Moldova, precum și considerațiile de ordin geografic privitoare la aceste așezări din Bronzul timpuriu și mijlociu⁵⁰. În legătură cu această din urmă problemă, menționăm că s-a elaborat de autorul acestui articol, în colaborare cu soții Zaharia, și o comunicare, referitoare și la epoca bronzului din Moldova, susținută la cel de al VII-lea Congres internațional de Științe pre- și protoistorice din 1966 de la Praga⁵¹.

La rândul ei problema culturilor din epoca bronzului din spațiul carpato-dunăreano-pontic și a relațiilor acestora cu altele din regiunile învecinate și mai îndepărtate a preocupat pe autorul acestui articol în repetate rânduri. În această privință, în afară de culturile din Moldova⁵², s-au avut în vedere și celelalte culturi din epoca bronzului din restul teritoriului României, în lumina noilor cercetări arheologice, cu prilejul comunicărilor susținute la cel de al doilea Congres internațional de tracologie din 1976 de la București⁵³, la cel de al treilea Simpozion internațional de tracologie din 1981 de la Palma de Mallorca⁵⁴ și la al cincilea de același fel din 1987 de la Spoleto⁵⁵.

Tot în legătură cu culturile din spațiul carpato-dunăreano-pontic l-au preocupat și relațiile acestora în epoca bronzului și Hallstatt cu nordul Italiei, la cel de al șaselea Simpozion internațional de tracologie din 1989 de la Florența⁵⁶, temă preluată de autor și în studiul privitor la contribuția lui Ion Nestor în acest domeniu⁵⁷.

La acestea se adaugă comunicarea autorului acestui articol relativ la unele probleme ale relațiilor civilizațiilor Europei răsăritene, centrale și occidentale din epoca bronzului și Hallstatt, susținută în 1992 la cel de al VI-lea Congres internațional de tracologie și al VII-lea Simpozion internațional de tracologie de la Palma de Mallorca⁵⁸,

⁴⁵ Idem, *Les principaux problèmes concernant les dépôts de bronze chez les Thraces de l'espace carpato-danubien-pontique des XVI-e-XI-e siècles av.n.è.*, în *Pulpudeva*, 5, Plovdiv, 3-17 octombrie, 1982, Sofia, 1986, p. 161-183.

⁴⁶ Idem, *Contributions au probleme de la fin de l'âge du bronze et du commencement de l'âge du fer en Moldavie*, în *NÉH*, présentées au X-e Congrès des Sciences Historiques Rome 1955, Bucarest, 1955, p. 65-69.

⁴⁷ Idem, *op. cit.*, în *ArhMold*, 11, 1987, p. 11-20.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în orașul Iași și împrejurimi*, în *SCS*, 7, 1952, p. 1-56.

⁵⁰ Idem, *Așezările din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 39 și urm.

⁵¹ Idem, *La diffusion géographique des établissements pré- et protohistoriques de la Moldavie*, în *Actes du VII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague 21-27 août 1966, Prague, 1970, p. 113.

⁵² M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, în *Danubius*, I, 1967, p. 5-18.

⁵³ Idem, *La contribution des recherches archéologiques à l'histoire des traces nord-danubiens (Âge du bronze et début de l'âge du fer)*, în *Actes du II-e Congrès International de Tracologie (Bucharest 4-10 septembre 1976)*, I, Histoire et Archéologie, București, 1980, p. 165 și urm.

⁵⁴ Idem, *Peuples et civilisations dans l'espace carpato-ponto-danubien à l'âge des métaux*, în *Actes du troisième Symposium International de Tracologie (Palma de Mallorca 16-19 novembre 1981)*, Roma, 1982, p. 203 și urm. (organizat de Fundația Europeană Drăgan).

⁵⁵ Idem, *Alcuni dati sulla civiltà dei Traci dell'età del bronzo nella regione carpato-danubiano-pontica*, în *V Symposium Internazionale di Tracologia, Spoleto 26-28 novembre 1987*, Roma, 1989, p. 79 și urm.

⁵⁶ Idem, *Quelques considérations concernant les rapports des Thraces de l'espace carpato-danubien-pontique avec la nord de l'Italie à la fin de l'âge du bronze et au début du Hallstatt*, în *VI. Symposium Internazionale di Tracologia, Firenze 11-13 maggio 1989*, Milano, 1992, p. 281 și urm.

⁵⁷ Idem, *Les contributions de I. Nestor concernant le problème des liaisons de l'espace carpato-danubien-pontique avec le nord de l'Italie à l'âge du bronze et au début du Hallstatt ancien*, în *Dacia*, N.S., 38-39, Hommage à Ion Nestor. Vingt ans après sa disparation, p. 11-53.

⁵⁸ Idem, *Quelques problèmes concernant les relations des civilisations de l'Europe orientale, centrale et occidentale au cours de l'âge du bronze et du Hallstatt*, în *Europa Indo-Europea. Atti del VI-e Congresso Internazionale di Tracologia e del VII-e Symposium Internazionale di Studi Traci, Palma de Mallorca 24-28 Marzo 1992*, Roma, 1994, p. 47 și urm. (ambele manifestări științifice internaționale organizate de Fundația Europeană Drăgan).

precum și studiul, în colaborare cu S. Sanie, privitor la interferențele culturale în spațiul traco-daco-get, helenic și oriental, care se referă și la epoca bronzului, din *Nouvelles Etudes d'Histoire* din 1990⁵⁹.

Tot în legătură cu problema culturilor epocii bronzului din spațiul carpato-dunăreano-pontic, menționăm studiul din 1977 cu privire la începutul epocii bronzului în spațiul carpato-balcanic, al cărui avans la sud de Balcani s-a datorat legăturilor mai strânse ale acestui spațiu cu culturile Bronzului timpuriu din regiunile egeo-anatoliene⁶⁰. O formă prescurtată a acestui studiu a fost prezentată de autor și la cel de al nouălea Congres internațional de Științe preistorice și protoistorice de la Nisa (13–18 septembrie 1976). La acestea se adaugă comunicările cu privire la culturile Glina III-Schneckenberg în lumina noilor cercetări, de la Simpozionul internațional din 1972 de la Trento și Verona relativ la epoca bronzului⁶¹, precum și în legătură cu complexul Noua-Sabatinovka-Coslogeni în context european, susținută la Colocviul internațional din 1991 de la Călărași cu tema „Cercetarea arheologică privitoare la populațiile din Bronzul târziu. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni”⁶².

În alte lucrări autorul acestui articol a tratat tema privind dezvoltarea socio-economică a spațiului carpato-dunărean în epoca bronzului⁶³, viața spirituală din Moldova în epoca bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu⁶⁴, contribuțiile în domeniul epocii bronzului ale lui Vasile Pârvan⁶⁵, Ioan Andrieșescu, ctitor al arheologiei preistorice românești⁶⁶ și Ion Nestor⁶⁷, precum și în legătură cu problema etnogenezei tracilor din spațiul carpato-dunăreano-pontic, deosebind etapele corespunzătoare unor sinteze cultural-istorice din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului (pretracică), Bronzul timpuriu și mijlociu (prototracică) și Bronzul târziu și Hallstatt-ul timpuriu (tracică)⁶⁸.

În fine, la acestea se adaugă unele articole privitoare la epoca bronzului din dicționare și Enciclopedii din țară⁶⁹ și străinătate⁷⁰, capitole relativ la epoca bronzului din România din unele manuale universitare din România⁷¹, precum și recenziile unor volume privitoare la epoca Bronzului, apărute în străinătate, publicate de Wilhelm Albert von Brunn⁷², Marija Gimbutas⁷³, Alexander M. Leskov⁷⁴, Maria Novotna⁷⁵, Andreas Oldeberg⁷⁶, P. Roman, în colaborare cu Ann Dodd-Oprîtescu și Pál János⁷⁷ și Frauke Stein⁷⁸.

⁵⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, S. Sanie, *Interférences culturelles dans l'espace thraco-gète, hellénique et oriental*, în *NÉH*, publiées à l'occasion du XVII-e Congrès International des Sciences Historiques, Madrid 1990, București, 1990, p. 10 și urm.

⁶⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, *Données relatives au début de l'âge du bronze dans l'espace carpato-balkanique*, în *RÉSÉE*, 15, 1977, i, p. 521–534.

⁶¹ Idem, *La civilisation Glina III-Schneckenberg à la lumière des nouvelles recherches*, în *PrAlp*, 10, 1974, p. 277–289.

⁶² Idem, *Réflexions concernant le complexe Noua-Sabatinovka-Coslogeni en contexte européen*, în *Culture et civilisations au Bas Danube*, 10, Călărași, 1991, p. 9–14.

⁶³ Idem, *Quelques réflexions sur le développement socio-économique du territoire roumain à l'âge du bronze*, în *Hommages à Jacques-Pierre Millotte*, Paris, 1984, p. 595–599.

⁶⁴ Idem, *Elemente de viață spirituală la est de Carpați în epoca bronzului și Hallstatt-ul timpuriu*, în *Teologie și Viață. Mitropolia Moldovei și a Bucovinei*, Iași, 3, 1993, 4–7, p. 29–36.

⁶⁵ Idem, *Istoria străveche a spațiului carpato-dunărean în opera lui Vasile Pârvan*, în *AlIAI*, 10, 1973, p. 458 și urm.

⁶⁶ Idem, *Ioan Andrieșescu, ctitor al arheologiei preistorice românești*, în *ARMSSIA*, Seria IV, Tom XIX, 1994, p. 39 și urm.

⁶⁷ Idem, *Ion Nestor – omul și opera*, în *ARMSSIA*, Seria IV, Tom XX, 1995, p. 99 și urm.

⁶⁸ Idem, *Contribution des recherches archéologiques à l'étude des commencements de l'ethnogenèse des Thraces dans l'espace carpato-danubien*, în *Studi di paleoetnologia in onore di Salvatore M. Puglisi*, Roma, 1985, p. 617–624; idem, *Les premières étapes de l'ethnogenèse des Thraces dans l'espace carpato-ponto-danubien*, în *Pulpudeva*, 6, 1993, p. 125–135; idem, *De nouveau sur le problème de l'ethnogenèse des Thraces de l'espace carpato-danubien-pontique*, în *Thraco-Dacica*, 20, 1999, 1–2 (sous presse).

⁶⁹ *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, sub conducerea lui D. M. Pippidi, București, 1976; *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, coordonator științific C. Preda, vol. I, A–C, București 1994 și vol. II, D–L, București, 1996.

⁷⁰ *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, coordonator științific Jan Filip, Prag, vol. I (1966) și II (1969).

⁷¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978, p. 76–96; M. Petrescu-Dîmbovița, Hadrian Daicoviciu, Dan Gh. Teodor, Ligia Bârzu, Florentina Preda, *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, cap. *Începutul civilizației tracice pe teritoriul Daciei (epoca bronzului)*, p. 73–103 (M. Petrescu-Dîmbovița).

⁷² W. A. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Berlin, 1968, în *ArhMold*, 7, 1978, p. 391–395.

⁷³ M. Gimbutas, *The Civilisations of the Goddess. The World of Old Europas*, San Francisco, 1991, în *ArhMold*, 17, 1994, p. 338–340.

⁷⁴ Al. M. Leskov, *Jung und Spätbronzezeitliche Depotfunde in nördlichen Schwarzmeergebiet I (Depots mit einheimischen Formen)*, Seria *PFB*, XX.5, München, 1981, în *Germania*, 62, 1984, 2, p. 479–483.

⁷⁵ M. Novotna, *Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit*, Bratislava, 1970, în *ArhMold*, 8, 1975, p. 315–316.

⁷⁶ A. Oldeberg, *Die ältere Metallzeit in Schweden*, vol. I–II, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets Akademica, Stockholm, 1974, 1976, în *ArhMold*, 9, 1980, p. 139–140.

⁷⁷ P. Roman, în colaborare cu Ann Dodd-Oprîtescu și Pál János, *Beiträge zur Problematik der schnurverzierten Keramik Südosteuropas*, Mainz, 1997, în *ArhMold*, 17, 1994, p. 341–344.

⁷⁸ Fr. Stein, *Bronzezeitliche Hortfunde in Süddeutschland. Beiträge zur Altertumskunde*, Bd. 23, Bonn, 1976; idem, *Katalog der vorgeschichtlichen Hortfunde in Süddeutschland*, Bd. 24, Bonn, 1978, în *ArhMold*, 10, 1985, p. 110–113.

În acești ultimi 50 ani în activitatea de cercetare în domeniul epocii bronzului s-au remarcat și unii din foștii elevi ai autorului acestui articol. Dintre aceștia, amintim în primul rând pe cercetătorul principal Adrian C. Florescu, unul din cei mai valoroși colaboratori ai fostului Institut de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, din cadrul Filialei Iași a Academiei Române și apoi al Academiei de Științe Sociale și Politice și al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, care a încetat din viață prematur în 1986, la vârsta de 58 ani, spre marele regret al familiei, colegilor și tuturor aceluia care l-au cunoscut și prețuit⁷⁹.

S-a născut la 15 august 1928 în satul Glăvăneștii Vechi (jud. Iași), unde, sub îndrumarea competentă a părinților săi, distinsii învățători Constantin și Veronica Florescu, a urmat cursurile școlii primare. În continuare, în perioada 1939–1947 a fost elev al Liceului Național din Iași, unde, datorită străduințelor profesorilor de elită ai acestui Liceu, și-a însușit o frumoasă cultură generală, amintindu-și deseori, cu nostalgie, de foștii lui dascăli, cărora le-a păstrat totdeauna o vie recunoștință. De remarcat că, deși a absolvit secția reală, a fost atras totuși de studiile de istorie veche și arheologie, cărora, în anii studenției, li s-a dedicat cu totul, ca student eminent al Facultății de istorie și geografie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, în perioada 1947–1951. A acordat în același timp o atenție aparte și muzicii clasice, pe care a îndrăgit-o, urmând doi ani, pe lângă alți doi făcuți anterior ca elev de liceu, cursurile Conservatorului din Iași, principal secția dirijare corală, condusă de prof. Antonin Ciolan, și secundar canto.

Fiind remarcat ca student pentru pasiunea sa în domeniul arheologiei și pentru rezultatele foarte bune obținute la examene, a devenit, în mod excepțional în anul trei, la 1 ianuarie 1950, preparator la catedra de Istoria României de la Facultatea de istorie și geografie a Universității ieșene, funcție pe care a deținut-o până la 1 septembrie 1953.

În legătură cu activitatea de teren din această perioadă a vieții sale, merită să fie menționat faptul că, prin recunoașterile efectuate de el ca student în zona satului natal Glăvăneștii Vechi, ca și pe teritoriul comunei Perieni (jud. Vaslui), precum și de alți doi colegi ai săi, Pompiliu Poghiric și Alexandru Brăteanu, ultimul încadrat și el ca preparator, s-au semnalat pentru prima dată în mod cert la est de Carpați resturi neolitice aparținând culturii Starčevo-Criș și ale aspectului ceramicii lineare cu capete de note muzicale, ceea ce a contribuit, în mare măsură, la instalarea la Glăvăneștii Vechi, ca și în alte localități de pe Valea Jijiei, a unui mare șantier arheologic, condus de prof. I. Nestor, precum și efectuarea de către noi a unor sondaje stratigrafice la Perieni-Bârlad, la ambele șantiere participând, ca practicant, și Adrian C. Florescu. Tot în acești ani a participat, în aceeași calitate, la lucrările șantierului de la Hăbășești de sub conducerea prof. dr. Vladimir Dumitrescu, precum și la acelea ale șantierelor de la Stoicani-Galați și Trușești-Botoșani, de sub responsabilitatea noastră.

De la 1 iulie 1953 până la 1 septembrie 1954 a fost încadrat și cercetător cu jumătate de normă la Muzeul de Antichități din cadrul Institutului de Istorie din Iași, denumit din 1963 de Istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, la care a funcționat apoi în calitate de cercetător de la 1 septembrie 1954 până în 1960, când a fost promovat, prin concurs, cercetător științific principal, și după aceea, tot prin concurs, din 1967 șef de sector, devenind din 1984 șeful colectivului de istorie veche, funcție pe care a deținut-o până la încetarea sa din viață din 1986, fiind, în același timp, mulți ani membru al Consiliului Științific și secretar de redacție al publicației *Arheologia Moldovei*.

În calitate de cercetător, la început la Muzeul de Antichități din Iași, transformat în 1954, odată cu instalarea acestuia în Palatul Culturii, în Muzeu de Istorie a Moldovei, din cadrul Filialei din Iași a Academiei Române până în 1967, când a fost subordonat Consiliului Popular al județului Iași, cercetătorul A. C. Florescu și-a adus o prețioasă contribuție, de data aceasta în calitate de colaborator la săpăturile de la Trușești-Botoșani, Bicz-Neamț, unde a avut conducerea sectorului Buhalnița, Hlincea și Cucuteni-Iași, remarcându-se prin seriozitate și competență, de altfel ca și soția sa, cercetătoarea Marilena Florescu și alți participanți la aceste săpături, care s-au evidențiat ulterior prin cercetările personale de teren și prin lucrările publicate, bine apreciate în țară și străinătate.

La acestea se adaugă recunoașterile efectuate în microzonele Glăvăneștii Vechi, Andrieșeni, Buhăeni, Gârbovăț și din alte locuri din Moldova, precum și participarea sa, împreună cu alți arheologi din România și Republica Moldova, la lucrările din 1958 ale șantierului de la Lucașenca din Republica Moldova.

Paralel cu activitatea științifică și didactică, aceasta din urmă desfășurată ca preparator și apoi în calitate de invitat al Facultății de istorie și filozofie din Iași, cercetătorul A. C. Florescu s-a remarcat și printr-o susținută muncă în domeniul muzeografiei. În această privință, este de menționat contribuția sa, alături de a altor colaboratori, la întocmirea tematicii și organizarea expoziției de bază și a depozitului Muzeului de istorie a Moldovei din Palatul Culturii din Iași, precum și în ceea ce privește evidența materialelor arheologice din acest muzeu.

În legătură cu activitatea redacțională, menționăm că, în calitate de secretar de redacție al publicației *Arheologia Moldovei*, au apărut, sub îngrijirea sa, șapte volume din această publicație, bine apreciate, prin conținutul lor, în țară și peste hotare.

⁷⁹ M. Petrescu-Dimbovița, *Adrian C. Florescu (15 august 1928 – 11 septembrie 1956)*, în *ArhMold*, 12, 1988, p. 357–359.

În cele ce urmează ne vom referi în mod special la contribuțiile sale în domeniul epocii bronzului.

În această privință, vom menționa în primul rând cercetările de teren efectuate de A. C. Florescu.

Dintre acestea, amintim sondajul din 1956 de la Gârceni-Vaslui, de pe locul „Capul Ploilor”, cu care prilej s-a-u descoperit o necropolă din vremea culturii Foltești II din Bronzul timpuriu, cu morminte de înhumare, dintre care unele în cutii de piatră⁸⁰, precum și resturile câtorva locuințe de suprafață din faza Monteoru II b⁸¹.

Cele mai importante cercetări de teren ale lui A. C. Florescu în legătură cu epoca bronzului sunt săpăturile sale din 1953–1955 de la Movila din șesul Jijiei, un martor din terasa inferioară a Jijiei, la cca. 1,5 km spre vest de înălțimea Țuguia de la Trușești⁸². Din patru cenușare identificate pe acest loc, unul a fost săpat în întregime, iar altul doar secționat, precizându-se că în cenușarul săpat au fost trei nivele de locuire, din care primele două din faza Noua I, iar cel de al treilea din faza Noua II⁸³. Din inventarul descoperit menționăm oasele de animale domestice, ceramica, din care în primul nivel cu elemente de tradiție Belopotok-Costișa, precum și diferite obiecte de lut ars și bronz.

O altă așezare cercetată, prin săpăturile de salvare din 1956–1957, este aceea din mijlocul șatului Andrieșeni-Iași, de pe terasa mijlocie a Jijiei, în cuprinsul căreia au fost semnalate șase cenușare din faza Noua II, din care au fost secționate două, predominând oasele de animale domestice, omoplații crestați și ceramica⁸⁴.

În afară de aceste două așezări, în 1960–1963 A. C. Florescu a cercetat o a treia, prin săpături din faza Noua I, din punctul „Zahareasca” de la Gârbovăț-Galați, în cuprinsul căreia a identificat, pe o suprafață de 3,5 ha, 11 cenușare (*zolniki*), dispuse în două grupe la 120 m distanță una de alta, cuprinzând resturi de locuințe de suprafață și de cuptoare cu o boltire semielipsoidală⁸⁵. În cenușarele respective predomina ceramica, îndeosebi vase în formă de sac și unelte de os și corn, urmate de cele de piatră, silix, lut ars și bronz, care, pe lângă tipurile de tradiție locală, carpato-dunăreană, prezentau analogii și în regiunea sudică a Europei răsăritene (omoplați cu crestături, cereri de tip *tupik* și vârfuri de săgeată), pe baza cărora autorul a preconizat o corespondență esteuro-peană de aspect *Srubno-Hvalinsk* la geneza culturii Noua.

La acestea trei se adaugă o a patra așezare a culturii Noua, de la Piatra Neamț-„Steagul Roșu” (Ciritei), în care autorul a efectuat în 1959 un sondaj, cercetând două locuințe din faza Noua II⁸⁶.

A. C. Florescu, ocupându-se în mod special, prin cercetări de teren, de cultura Noua, a elaborat o comunicare relativ la elementele esteuropene pe teritoriul României pentru cel de al șaselea Congres internațional de științe preistorice și protoistorice din 1962 de la Roma, în care a susținut că sfârșitul epocii bronzului în spațiul carpato-dunărean s-a remarcat prin transformări profunde din punct de vedere etnic și cultural, care s-au înscris în fenomenul preliminarilor continentale ale marilor migrații egeene de la sfârșitul celui de al doilea mileniu î.Hr.⁸⁷ În această comunicare autorul a discutat complexul Noua-Sabatinovka, legat în spațiul carpato-dunărean de fondul anterior Monteoru, Belopotok-Costișa și Wietenberg, precum și de migrația triburilor *Sruby*, teză susținută de O. A. Krivtsova-Grakova.

În continuare, A. C. Florescu a elaborat studiul său de referință relativ la cultura Noua, apărut în 1964 în *Arheologia Moldovei*, în care autorul, după prezentarea trăsăturilor fundamentale ale acestei culturi, cu două faze în evoluția ei, din care una de formare, din perioada de tranziție dintre culturile clasice ale Bronzului mijlociu (Monteoru, Belopotok-Costișa și Wietenberg) și cultura Noua propriu zisă, denumită Prenoua, Protonoua și Noua I și o altă Noua propriu zisă sau Noua II⁸⁸, corespunzătoare terminării procesului de uniformizare a acestei culturi. În acest context, după autor, elementele estice din această cultură, puse pe seama triburilor *Sruby* din zona de nord a Mării Negre, sunt atestate arheologic și antropologic. În continuare, după opinia sa, afinitățile

⁸⁰ A. C. Florescu, M. Florescu, *Sondajul de la Gârceni*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 224–239; idem, *Gârceni*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, coordonată de C. Preda, vol. II, D–L, București, 1996, p. 171.

⁸¹ A. C. Florescu, M. Florescu, *art. cit.*, 1996, p. 171.

⁸² A. C. Florescu, în *SCIV*, 5, 1952, 1–2, p. 19–27; idem, în *SCIV*, 6, 1955, 1–2, p. 54; idem, în *Materiale*, 3, 1957, p. 200–215; idem, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, Călărași, 1991, p. 134–136, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 9, 1991; M. Florescu, cap. *Săpături și sondaje în zonă*, în *Trușești. Monografie arheologică*, 633–641.

⁸³ A. C. Florescu, *op. cit.*, Călărași, 1991, p. 134.

⁸⁴ Idem, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni (r. Iași)*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 329–337; idem, în *Materiale*, 6, 1960, p. 117–126; idem, *op. cit.*, Călărași, 1991, p. 25.

⁸⁵ A. C. Florescu, Șt. Rugină, D. Vicoveanu, *Așezarea din epoca bronzului de la Gârbovăț (r. Tecuci, reg. Galați)*, în *Danubius*, 1, 1967, p. 75–87; A. C. Florescu, *op. cit.*, Călărași, 1991, p. 69–73.

⁸⁶ A. C. Florescu, *Așezarea Noua II de la Piatra Neamț – „Steagul roșu” (Ciritei)*, în *MemAntiq*, I, 1969, p. 83–92; idem, *op. cit.*, Călărași, 1991, p. 101.

⁸⁷ Idem, *Les éléments esteuropéens sur le territoire de la R. P. Roumanie à la fin de l'âge du Bronze*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche*, II, Firenze, 1965, p. 438–445.

⁸⁸ Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *ArhMold*, 2–3, 1964, p. 143–216.

dintre grupurile Noua și Sabatinovka sunt incontestabile, fiind confirmate prin identitatea tipurilor de așezare, structura economică, repertoriile ceramicii și maniera specifică de prelucrarea osului, cele două culturi deosebindu-se, în schimb, prin ritul funerar (curgane în cultura Sabatinovka și morminte plane în cultura Noua), precum și prin numărul mai mare de elemente răsăritene, din zona Volga-Don, în cultura Sabatinovka.

Relativ la cultura Noua, autorul consideră că trebuie avute în vedere două curente din direcții opuse, în legătură cu mișcările est- și central-europene ale purtătorilor culturilor *Srubno-Hvalinsk* și a mormintelor tumulare central-europene, care au avut ca rezultat, în urma confruntărilor dintre autohtoni și alohtoni, a apariției unor complexe culturale cu trăsături proprii, implicate în procesul preliminarilor continentale ale mării migrații egeene.

În stadiul actual al cercetărilor sunt confirmate elementele comune ale culturilor Noua și Sabatinovka, negându-se, în schimb, de către unii participarea culturii *Srubnaia* la geneza culturii Sabatinovka, care s-ar fi dezvoltat în mod independent, contribuind la geneza ei cultura ceramicii cu mai multe brâuri, respectiv *mnogovalikovaia*, a cărei arie vestică ar fi fost la vest de Prut, de unde, cum consideră E. Sava, ar fi intrat în legătură cu cultura Monteoru⁸⁹.

Este normal ca prin cercetările mai noi să se contureze mai nuanțat contextul cultural și istoric în care a apărut și evoluat cultura Noua în spațiul carpato-nistean, domeniu în care lucrarea din 1964 a lui A. C. Florescu reprezintă, fără îndoială, o primă valoroasă sinteză din istoriografia română.

De altfel, aceleași concluzii se desprind și din studiul său în limba franceză din 1967 din *Dacia*⁹⁰, în care autorul consideră că la geneza culturii Noua, pe lângă culturile Monteoru, Belopotok-Costișa și Wietenberg, ar fi avut un rol important și cultura Tei, opinie pentru care însă nu există un consens general.

În fine, la fel de valoros este și Repertoriul așezărilor și necropolelor culturii Noua, cunoscute până în 1970, precum și a altor descoperiri mai puțin numeroase, aparținând facies-ului Coslogeni și mormintelor grupului *Srubno-Hvalinsk*, întocmit de autor cu multă acuratețe, spirit științific și migală în timpul vieții și apărut postum în 1991, prin grija soției sale, cercetătoarea științifică principală Marilena Florescu, care a introdus în text și bibliografia principală pentru descoperirile inedite la data când a fost elaborat Repertoriul respectiv⁹¹. În acest Repertoriu, distins cu Premiul Academiei Române pe anul 1991, sunt cuprinse numai descoperirile din așezări și necropole, întrucât depozitele și piesele izolate de bronz urmau să constituie obiectul unor alte lucrări, în curs de elaborare la vremea respectivă și ulterior, de către autorul acestui articol.

În textul Repertoriului localitățile sunt orânduite și numerotate în continuare, având indicate, prin coordonate, locurile de pe hartă, ale căror numere corespund celor din text. Descrierile descoperirilor cuprind, într-o formă succintă și precisă, date relativ la condițiile, conținutul și anii descoperirilor, informații bibliografice sau din registrele inventare ori din alte documente din arhivele muzeelor, precum și cele privitoare la muzeele și colecțiile în care se găseau descoperirile respective la data întocmirii Repertoriului, menționându-se și numerele de inventar pentru descoperirile inventariate în întregime. Tot atât de atent a fost întocmită și ilustrația, în care materialul respectiv a fost grupat pe așezări (fig. 1–164) și necropole (fig. 165–209), repertoriul fiind însoțit și de o hartă, cuprinzând toate cele 656 obiective.

O activitate rodnică în legătură cu epoca bronzului, bine apreciată în țară și străinătate, a desfășurat-o la Iași și cercetătoarea științifică principală Marilena Florescu, soția lui Adrian C. Florescu.

Aceasta, după studiile liceale la Galați, a urmat în perioada 1951–1955 cursurile universitare la Iași, fiind remarcată de autorul acestui articol pentru hărnicia, inteligența și pasiunea pentru arheologie. Datorită acestor calități a participat ca practicantă la lucrările șantierului de săpături arheologice de la Trușești-Botoșani.

După terminarea studiilor universitare a fost încadrată în 1957 cercetătoare stagiară la Muzeul de istorie a Moldovei din cadrul Institutului de istorie și filologie al Filialei din Iași a Academiei Române și apoi, în continuare, la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” al acestei Filiale, unde a funcționat, în calitate de cercetătoare (1967–1970) și apoi de cercetătoare principală până la pensionarea sa din anul 1993 la Institutul de arheologie, după care a mai continuat să activeze până în prezent prin elaborare de lucrări și comunicări.

Dintre cercetările sale de teren privitoare la epoca bronzului, pe primul loc se situează, prin amplitudine și importanța descoperirilor, acelea din anii 1962–1982 de pe Cetățuia și terasele adiacente de la Căndești, comuna Dumbrăveni-Vrancea, locuite intens de purtătorii culturii Monteoru, cum o atestă cele 12 niveluri de locuire, datând de la începutul fazei I C₃ și până la sfârșitul fazei II b⁹². Cu prilejul săpăturilor din așezare s-a precizat

⁸⁹ E. Sava, *Relații între cultura „Mnogovalikovaia” dintre Nistru și Prut și cultura Monteoru*, în *Thraco-Dacica*, 12, 1991, 1–2, p. 34.

⁹⁰ A. C. Florescu, *Sur les problèmes du bronze tardif de l'espace carpato-danubien et nord-ouest pontique*, în *Dacia*, N.S., 11, 1967, p. 59–95.

⁹¹ Idem, *op. cit.*, Călărași, 1991.

⁹² M. Florescu, *Căndești*, în *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, sub conducerea lui D. M. Pippidi, București, 1976, p. 168–170; idem, *Dumbrăveni*, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, coordonator științific C. Preda, II, București, 1996, p. 89–92; idem, *Quelques observations concernant le rite et les rituels des communautés Monteoru à la lumière des fouilles de Căndești (dép. de Vrancea)*, în *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, I, București, 1980, p. 73–88.

sistemul de construcție al locuințelor și de amenajare a interspațiilor, iar prin acelea din necropolă, de pe unele din terasele de la vest de Cetățuia, s-au descoperit 801 morminte de înhumatie și incineratie din fazele I C3, I C2, I C1-1b, Ia, IIa și IIb ale culturii Monteoru, necropola respectivă fiind, prin numărul mare al mormintelor, una din cele mai mari din România și din sud-estul Europei. În primele din aceste faze datează și mormintele de familii, înconjurate cu ring de piatră, în care au fost înmormântați, pe rând, membrii familiilor respective în gropi dispuse în cerc și acoperite cu lespezi de piatră⁹³. În alte cazuri ringul, conținând un singur mormânt de înhumatie, era înconjurat cu un al doilea ring, cu alte morminte acoperite cu o piatră⁹⁴. De asemenea, s-a constatat de autoarea cercetărilor că în fazele următoare, din I C2 până în IIb, mormintele de înhumatie au fost acoperite cu movile din bolovani sau plăci de piatră⁹⁵.

Alte observații s-au referit la ritul incineratiei practicat încă din faza I C3, la început oasele incinerate fiind depuse în o groapă simplă cu o ceașcă deasupra, iar apoi din faza I C2 până la sfârșitul fazei IIb așezate în urne acoperite cu capac sau cu o piatră și așezate în gropi mici, peste morminte depunându-se lespezi de piatră sau bolovani în formă de movile⁹⁶. Pe lângă observațiile privitoare la ritual, unele cu caracter unic la noi, se remarcă bogatul inventar al mormintelor și din așezare, constituit din unelte, obiecte de podoabă și ceramică, care au permis o mai bună cunoaștere a culturii Monteoru din Moldova.

Alte contribuții privitoare la epoca bronzului au fost aduse de autoare, în colaborare, prin săpăturile din 1964–1966 de pe platoul promontoriului „Todoscănu” de la Bogdănești-Bacău, din depresiunea Onești, cu care prilej s-au descoperit resturi de locuire aparținând culturilor din Bronzul timpuriu (Foltești II) și mijlociu (Monteoru, fazele I C3 și I C2), ultimile asociate cu elemente de tip Jigodin, Costișa și Wietenberg⁹⁷.

De asemenea, alte resturi ale culturii Monteoru, din fazele I C3 și I C2, au fost cercetate de autoare, în colaborare, prin săpăturile din anii 1965–1970 din stațiunea de la Mănăstioara-Fitionești⁹⁸ și din fazele I C3, I C2 și Ia–IIb din așezarea de la Terchești-Focșani cercetată în 1964–1965⁹⁹, ambele din județul Vrancea, precum și din fazele I C3 și I C2 din așezările de la Podul Morii-Bărboasa-Bacău investigate în 1967–1968¹⁰⁰ și Dealul Mare-Bacău, cercetată în aceeași ani¹⁰¹. La acestea se adaugă pentru fazele târzii ale culturii Monteoru săpăturile, tot în colaborare, din 1973 din stațiunea de la Pufești¹⁰².

În ceea ce privește cultura Costișa, cercetată ulterior de Al. Vulpe¹⁰³, menționăm sondajul autoarei din 1968 din stațiunea de la Borlești-Neamț, aparținând acestei culturi¹⁰⁴, prin care s-a dovedit contemporaneitatea ei cu faza I C3 a culturii Monteoru¹⁰⁵.

În legătură cu cercetările de teren, efectuate singură sau în colaborare, sunt și studiile autoarei referitoare la tipurile de așezare ale civilizației Monteoru din sud-vestul Moldovei, respectiv în formă de cetățuia sau de așezări întinse pe platourile teraselor mijlocii¹⁰⁶, sau relativ la sistemul de fortificație al așezărilor acestei culturi, simplu, dintr-un singur șanț de apărare sau complex din două sau trei șanțuri, în cazul în care așezarea a fost locuită mai mult timp, respectiv de la începutul fazei I C3 până la sfârșitul fazei IIb¹⁰⁷.

Alte lucrări ale autoarei privesc începutul epocii bronzului în spațiul carpato-dunărean, în care s-a scos în evidență rolul factorilor vest-, est- și sud-est european în procesul de cristalizare a civilizațiilor din spațiul respectiv¹⁰⁸, precum și începuturile epocii bronzului în Moldova, în care se discută grupurile culturale Foltești II și Bogdănești și ale mormintelor cu ocră¹⁰⁹. În afară de acestea, o atenție deosebită a acordat-o culturii Monteoru

⁹³ Idem, *art. cit.*, 1976, p. 169.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 169 și urm.

⁹⁷ M. Florescu, C. Buzdugan, *Așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești (jud. Bacău)*, în *ArhMold*, 7, 1972, p. 103–205.

⁹⁸ M. Florescu, Gh. Constantinescu, *Așezarea din epoca bronzului de la Mănăstioara-Fitionești*, în *Danubius*, I, 1967, p. 61–73.

⁹⁹ Idem, *Cercetări arheologice în așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Terchești (r. Focșani, reg. Galați)*, în *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 285–305.

¹⁰⁰ V. Căpitanu, M. Florescu, *Așezarea din epoca bronzului de la Podul Morii-Bărboasa (jud. Bacău)*, în *Carpica*, 2, 1969, p. 23–34.

¹⁰¹ M. Florescu, V. Căpitanu, *Cercetările arheologice de la Dealul Mare*, în *Carpica*, 2, 1969, p. 49–89.

¹⁰² M. Florescu, M. Nicu, Gh. Rădulescu, *Câteva date referitoare la fazele târzii ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Pufești*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 157–182.

¹⁰³ Al. Vulpe, *K voprosy o periodizacii bronzovogo veka v Moldove*, în *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 105–122.

¹⁰⁴ M. Florescu, *Problèmes de la civilisation de Costișa à la lumière du sondage de Borlești*, în *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 51–81.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 160 și urm.

¹⁰⁶ M. Florescu, *Câteva observații referitoare la tipurile de așezare aparținând culturii Monteoru în lumina cercetărilor din zona sub-carpatică a Moldovei*, în *Danubius*, 4, 1970, p. 93–112.

¹⁰⁷ Idem, *Câteva date referitoare la cunoașterea sistemului de fortificație a așezărilor Monteoru din Moldova*, în *ArhMold*, 10, 1985, p. 7–29.

¹⁰⁸ Idem, *Le commencement de l'âge du bronze dans l'espace carpato-danubien*, în *Actes du VII-e Congrès des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague 21–27 août 1966, 1, Prague, 1970, p. 615–619.

¹⁰⁹ Idem, *Contribuții la problema începuturilor epocii bronzului în Moldova*, în *ArhMold*, 2–3, 1964, p. 105–125; idem, *Unele observații asupra evoluției bronzului timpuriu în Moldova*, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 649–662.

din Moldova. Astfel, în calitate de cea mai bună cercetătoare a acestei culturi din Moldova, a preocupat-o în mod deosebit etapele timpurii ale ei în spațiul respectiv, cu începere din faza I C3, neexcluzând însă posibilitatea identificării și aici a unei faze mai vechi, I C4¹¹⁰. De asemenea, a studiat, în colaborare, și fazele târzii ale acestei culturi, în lumina cercetărilor din 1973 de la Pufești-Galați, precum și elementele Wietenberg identificate în fazele timpurii ale culturii Monteoru din Moldova¹¹¹. Totodată, a studiat și unele probleme privind complexul Komarov-Costișa, în lumina sondajului din 1968 de la Borlești, și cultura Noua¹¹², precum și, în colaborare cu A. C. Florescu, geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaților Răsăriteni, pentru care săpăturile de la Căndești, îndeosebi din zona de sud-est a terasei „Coasta Banului”, au o deosebită importanță¹¹³.

În afară de acestea, autoarea a manifestat interes și pentru unele descoperiri de piese de aramă și bronz din Moldova, cum rezultă din o lucrare, în colaborare, relativ la topoarele de aramă și de bronz de la Găiceanca-Bacău¹¹⁴, precum și din publicarea depozitului de bronzuri de la Ulmi-Liteni-Iași din o vreme corespunzătoare culturii Noua din Bronzul târziu¹¹⁵ și, în colaborare cu autorul acestui articol, în *Inventaria Archaeologica*, a depozitelor de bronzuri din Bronzul târziu din Moldova¹¹⁶.

La acestea se adaugă contribuțiile sale cu privire la organizarea teritorială și la structura economică și socială din Bronzul mijlociu în zonele răsăritene ale României¹¹⁷, precum și la viața spirituală a comunităților civilizației Monteoru din Moldova, reflectată de descoperirile și săpăturile din Moldova, îndeosebi relativ la riturile și ritualurile din necropola de la Căndești, din faza I C3 până la sfârșitul fazei II b¹¹⁸.

La acestea se mai pot menționa și două recenzii la volumele privitoare la epoca bronzului, datorate lui Bernhard Hänsel¹¹⁹ și Ian Machnik¹²⁰.

În afară de contribuțiile celor trei autori mai sus menționați, epoca bronzului a preocupat într-o măsură mai redusă și pe alți arheologi ieșeni, respectiv pe Nicolae Ursulescu, Dan Monah, Silvia Teodor, Cornelia-Magda Mantu, Vasile Chirica, Ion Ioniță și Octavian Șovan, foștii elevi ai autorului acestui articol, care, pe lângă specialitatea lor, respectiv paleolitic, neo-eneolitic, perioada geto-dacică și începutul epocii migrațiilor, au elaborat unele lucrări și articole și în acest domeniu.

Astfel, prof. dr. Nicolae Ursulescu, specialist în neo-eneolitic, din 1984, de când a fost transferat de la Universitatea din Suceava la cea din Iași ca lector și apoi promovat, prin concurs, conferențiar (1993–1999) și profesor (1999) a elaborat unele lucrări privind ritul funerar din Bronzul mijlociu din nordul Moldovei¹²¹, mormintele de înhumăție de tip Costișa de la Prăjeni-Botoșani¹²², precum și relativ la apariția mormintelor tumulare și a incinerăției la est de Carpați¹²³.

¹¹⁰ Idem, *Quelques problèmes concernant les débuts de la civilisation de Monteoru de Moldavie (d'après les recherches du Sud-Ouest de la Moldavie, în Dacia, N.S., 9, 1965, p. 69–81; idem, Contribuții la cunoașterea etapelor timpurii ale culturii Monteoru în Moldova, în ArhMold, 4, 1966, p. 39–118.*

¹¹¹ Idem, *Elemente Wietenberg descoperite în complexele de locuire aparținând fazelor timpurii ale culturii Monteoru din Moldova, în Danubius, 5, 1971, p. 33–73.*

¹¹² Idem, *Cultura Noua, în Comori ale epocii bronzului în România, cu traducere în limba engleză, București, 1995, p. 214–216.*

¹¹³ M. Florescu, A. C. Florescu, *Unele observații cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaților Răsăriteni, în ArhMold, XIII, 1990, p. 49–102.*

¹¹⁴ M. Florescu, V. Căpitanu, *Topoare de aramă și de bronz descoperite la Găiceanca (raionul Adjud, reg. Bacău), în ArhMold, 2–3, 1964, p. 445–454.*

¹¹⁵ M. Florescu, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi-Liteni (r. Hârliu, reg. Iași), în ArhMold, 1, 1961, p. 115–127.*

¹¹⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, *Dépôts de l'âge du bronze tardif, în InvArch, fasc. 7, București, 1970 (Moldavie).*

¹¹⁷ M. Florescu, *Quelques données concernant l'organisation territoriale et la structure économique et sociale spécifique au bronze moyen des zones orientales de la Roumanie, în The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I, Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea 20–26 May 1996, Bucharest, 1997, p. 493–504.*

¹¹⁸ Idem, *Quelques observations concernant le rite et les rituels des communautés Monteoru à la lumière des fouilles de Căndești (dép. de Vrancea), în Actes du II-e Congrès International de Thracologie, (Bucharest, 4–10 septembre 1976), I, București, 1980, p. 73–88; idem, *Câteva observații referitoare la ritul și ritualurile practicate de purtătorii culturii Monteoru în lumina săpăturilor de la Căndești (jud. Vrancea), în Carpica, 10, 1978, p. 97–136; idem, Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene, în Carpica, 11, 1979, p. 57–135.**

¹¹⁹ Bernhard Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken, Bonn, 1968, în ArhMold, 7, 1972, p. 395–398.*

¹²⁰ Jan Machnik, *Frühbronzezeit Polens (Übersicht über die Kulturen und Kulturgruppen), în ArhMold, 9, 1980, p. 140–142.*

¹²¹ N. Ursulescu, D. Popovici, *Contribuții la cunoașterea ritului funerar din Bronzul mijlociu din Nordul Moldovei, în SCIVA, 38, 1987, 1, p. 72–76.*

¹²² N. Ursulescu, P. Șadurschi, *Morminte de înhumăție, de tip Costișa, descoperite la Prăjeni (jud. Botoșani), în SCIVA, 39, 1988, 1, p. 45–52.*

¹²³ N. Ursulescu, *Apariția înmormântărilor tumulare și a incinerăției la est de Carpați, în MemAntiq, 19, 1994, p. 193–199; idem, Les commencements de l'utilisation du rite de l'incinération dans le monde proto-thrace du nord de la Moldavie, în The Thracian World at the Crossroads of Civilisations. Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea 20–26 May 1996, Bucharest, 1997, p. 447–464.*

De asemenea, i-au apărut în 1995 și două recenzii la volumele privitoare la epoca bronzului, publicate de V. Furmanek, L. Veliáček și I. Vladar¹²⁴, precum și de Marek Gedl¹²⁵.

La rândul său, cercetătorul științific principal dr. Dan Monah, specialist în neo-eneolitic, după ce a funcționat la muzele din Bicaz, Piatra Neamț și Bacău, a fost încadrat din 1986 la Iași la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” și apoi la Institutul de arheologie, desprins de primul în 1990, ocupând, prin concurs, posturile de arheolog, arheolog principal și de cercetător științific principal.

În perioada ieșeană, pe lângă conducerea săpăturilor arheologice din stațiunea de la Poduri-Dealul Ghindaru-Bacău, cu obiective din eneolitic și epoca bronzului¹²⁶, a elaborat un studiu privitor la topoarele de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău¹²⁷, precum și o comunicare, în colaborare, relativ la descoperirile din Bronzul mijlociu din stațiunea de la Poduri-Dealul Ghindaru, din zona de interferență a culturilor Costișa și Monteoru¹²⁸.

Problema epocii bronzului din Moldova a preocupat-o și pe cercetătoarea științifică principală dr. Silvia Teodor, specialistă în perioada geto-dacică, care, în colaborare, a publicat o lucrare relativ la unele noi morminte ale culturii Monteoru de la Poiana-Tecuci, aparținând necropolei investigată în 1928–1930 de prof. Radu Vulpe și soția sa dr. Ecaterina Vulpe¹²⁹.

O comunicare în acest domeniu privitoare la descoperirile din epoca bronzului și Hallstatt de la Poienești-Vaslui și Scânteia-Iași a fost întocmită, în colaborare, și de cercetătoarea științifică principală dr. Cornelia-Magda Mantu, specialistă tot în neo-eneolitic¹³⁰.

În afară de acestea, cercetătorul științific principal dr. I. Ioniță, specialist în problema dacilor liberi și a începutului epocii migrațiilor, a prezentat, în colaborare, într-un articol dintr-o publicație din Germania, câteva descoperiri izolate de bronzuri din Bronzul târziu și Hallstatt-ul timpuriu din Moldova și Transilvania¹³¹.

La rândul său, prof. dr. V. Spinei, specialist în istoria și arheologia medievală, cu studii superioare la Iași, cu doctoratul la București, precum și cu specializările la Universitatea din Saarbrücken (Germania), cercetător științific principal la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” și apoi din 1990 la Institutul de arheologie din Iași și din 1994 profesor la Universitatea „Al. I. Cuza” din aceeași localitate, a efectuat, în colaborare, săpături arheologice în necropola culturii Noua de la Doina, com. Girov (jud. Neamț), publicând rezultatele, tot în colaborare, în revista „Memoria Antiquitatis” din Piatra Neamț¹³².

În fine, epoca bronzului a preocupat, tot într-o anumită măsură, și pe un alt elev al autorului acestui articol, respectiv pe cercetătorul științific principal dr. Vasile Chirica, de specialitate paleolitician și actualmente director general al Complexului Muzeal Național Moldova din Iași. Acesta, pe lângă publicarea, în colaborare cu cercetătorul științific principal dr. Al. Păunescu de la Institutul de arheologie din București și cu Paul Șadurschi de la Muzeul Județean din Botoșani, a Repertoriului arheologic al județului Botoșani, distins cu Premiul Academiei Române¹³³, a publicat, în colaborare cu prof. Marcel Tănăsache din Iași, Repertoriul arheologic al județului Iași, în două volume, distins și acesta cu Premiul Academiei Române¹³⁴. În această lucrare, întocmită pe bază de bibliografie și de intense și amănunțite cercetări de teren, un capitol se referă la epoca bronzului din zona respectivă, fiind ilustrat îndeosebi prin descoperiri aparținând culturii Noua¹³⁵.

În afară de elevi, unele probleme ale epocii bronzului au preocupat, într-o măsură mai mare sau mai mică și pe unii colaboratori din Iași ai autorului acestui articol, respectiv pe profesorii Neculai și Emilia Zaharia, conf. univ. dr. Marin Dinu, prof. univ. dr. Attila László și asistentul Neculai Bolohan, doctorand al autorului acestui articol.

¹²⁴ V. Furmanek, L. Veliáček, J. Vladar, *Slovensko v dobe bronzovej (Die Slowakei in der Bronzezeit)*, Bratislava, 1991, în SAA, 2, 1995, p. 216–218.

¹²⁵ Marek Geld, *Groby mlodszezo okresu epoki brazu na cmentarzyskuw Kietrzu (Die Gräber aus der Jungbronzezeit in Kietrz, u, Kraków 1989, în SAA, 2, 1995, p. 220–221.*

¹²⁶ Dan Monah, Ștefan Cuceș, Dragomir Popovici și Silvia Antonescu, *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău, în Cercetări Arheologice, 5, 1982, p. 9 și urm.*

¹²⁷ D. Monah, *Topoare de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău, în MemAntiq, 12–14, 1986, p. 31–40.*

¹²⁸ Gh. Dumitroaia, D. Monah, *Découvertes du Bronze Moyen dans la station de Poduri-Bacău, în The 7-th International Congress of Thracology, May 20–26, 1996, Constanța-Mangalia-Tulcea, Reports and Summaries, Bucharest, 1996, p. 267–268.*

¹²⁹ S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, *Noi morminte din epoca bronzului descoperite la Poiana-Tecuci, în MemAntiq, 19, 1994, p. 201–212.*

¹³⁰ C. M. Mantu, N. Boroffka, *Funde der Bronze-und Hallstattzeit aus Poienești und Scânteia, în The 7-th International Congress of Thracology, May 20–26, 1996, Constanța-Mangalia-Tulcea, Reports and Summaries, Bucharest, 1996, p. 298–299.*

¹³¹ I. Ioniță, O. L. Șovan, *Bronzene Einzelfunde aus der Moldau und Siebenbürgen, în Bronzefunde aus Rumänien. Bearbeitet von T. Soroceanu, în seria PAS, 10, Berlin, 1995, p. 255–259.*

¹³² V. Spinei, M. Alexianu, V. Butnaru, *Săpăturile arheologice de la Doina-Girov din 1982–1983, în MemAntiq, 9–11, 1977–1979, p. 227–260.*

¹³³ Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani, vol. I–II, București, 1976.*

¹³⁴ V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași, vol. I, Iași, 1984, și II, Iași, 1985.*

¹³⁵ *Ibidem*, p. 470.

Dintre aceștia, un loc aparte îl ocupă profesorul emerit Neculai Zaharia, fost cercetător științific principal pentru o scurtă perioadă la Muzeul de istorie a Moldovei din cadrul Filialei din Iași a Academiei Române. Acesta, cu studii superioare la Iași în domeniul geografiei și al științelor naturale, a efectuat deseori cu soția sa, profesoara Emilia Zaharia, distinsă colaboratoare a Muzeului de istorie a Moldovei, recunoașteri arheologice la Iași și împrejurimi, precum și în numeroase zone ale Moldovei, fiind considerat ca unul din cei mai buni cercetători în recunoașteri arheologice, nu numai din Moldova, ci și din țară. Rezultatele investigațiilor sale au fost valorificate într-un studiu, în colaborare, din 1955 relativ la Iași și împrejurimi¹³⁶, precum și îndeosebi într-o lucrare monografică de mari proporții din 1970, în colaborare, privitoare la Moldova din paleolitic până în secolul al XVIII-lea¹³⁷, ambele conținând și date relativ la descoperirile din epoca bronzului. În această din urmă lucrare, prima de acest fel și proporții la noi, bazată pe întreaga bibliografie cunoscută la data apariției ei, în prima parte realizată cu concursul autorului acestui articol, se discută problemele puse de așezările din Moldova, inclusiv din epoca bronzului, iar în a doua se prezintă descoperirile, pe subunități geografice, realizându-se în acest fel o lucrare complexă de arheologie, istorie și geografie umană. În acest context s-au avut în vedere frecvența așezărilor din subunitățile geografice, tipurile de așezare și poziția lor geografică, continuitatea sau discontinuitatea de locuire, condițiile social-economice și istorice în care s-au dezvoltat, precum și caracteristicile culturii materiale din stațiunile identificate.

Alte contribuții relativ la epoca bronzului se datoresc colaborării cu conf. dr. Marin Dinu, cu studii universitare la București, specialist în cercetarea perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului la est de Carpați, cu care autorul acestui articol, în colaborare și cu alții, a efectuat recunoașteri în unele zone ale Podișului Central Moldovenesc, identificându-se cu acest prilej și stațiuni din epoca bronzului¹³⁸. Referiri la această epocă autorul le face și în studiile sale cu privire la perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului¹³⁹, precum și în acelea relativ la mormintele cu ocru din estul României¹⁴⁰, în care a deosebit necropolele plane de cele tumulare, admitând, pe baza observațiilor stratigrafice de la Erbiceni, Corlăteni, Stoicani, Smeeni etc., că pătrunderea purtătorilor culturii mormintelor tumulare în spațiul carpato-dunărean datează din o perioadă ulterioară complexelor Horodiștea-Foltești, Gorodsk-Usatovo și Cernavoda-Renie, fiind corespunzătoare cu începuturile civilizației Glina III și Monteoru¹⁴¹. De asemenea, într-o comunicare la cel de al șaptelea Congres internațional de tracologie din 1996 de la Constanța-Mangalia și Tulcea autorul a analizat, pe bază paleo-demografică, substratul eneolitic la etnogeneza tracilor¹⁴². În afară de acestea, autorul a publicat, în colaborare, și depozitul de obiecte de bronz de la Bozia Nouă, aparținând seriei de depozite Râsești-Ulmi Liteni, contemporană cu cultura Noua din Bronzul târziu¹⁴³.

Un alt cadru didactic, cu cercetări și în domeniul epocii bronzului, cu care autorul acestui articol a colaborat la lucrările șantierului de la Cucuteni, este prof. dr. Atilla László, specialist în problemele Hallstatt-ului din România, cu studii superioare la Universitatea din Cluj-Napoca și cu carieră universitară la Iași, unde de la preparator a ocupat, prin concurs, gradele de asistent, lector, conferențiar și profesor universitar.

Dintre studiile sale, menționăm două mai importante, care privesc epoca bronzului. În primul, care se referă la datarea complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni, autorul apelând la corecțiile datelor convenționale ale metodei radio-carbon de către grupul de la Tucson¹⁴⁴ și la sistemul de calibrare elaborat de G. W. Pearson și M. Stuiver¹⁴⁵, a ajuns la concluzia că datările obținute prin aceste două sisteme pentru începutul culturii Noua sunt foarte vechi, nefiind susținute de dovezi arheologice¹⁴⁶. În schimb, în ceea ce privește sfârșitul acestei culturi, datările C₁₄, corectate prin metoda grupului de la Tucson, sunt, după părerea autorului, apropiate de cele stabilite arheologic, în timp ce datările calibrate, după sistemul lui G. W. Pearson și M. Stuiver, sunt mult prea ridicate¹⁴⁷. În stadiul actual al cercetărilor, datorită conexiunilor cu cronologia Bronzului târziu egeean, este

¹³⁶ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *op. cit.*, în *SCS*, 7, 1955, 2, p. 1 și urm.

¹³⁷ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *op. cit.*, 1970.

¹³⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, E. Bold, M. Dinu, *op. cit.*, în *AȘUI*, S.N., 3, 1955, 1-2, p. 1-45; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, E. Bold, *op. cit.*, în *AȘUI*, S.N., 6, 1958, p. 1-30.

¹³⁹ M. Dinu, *Quelques considérations sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze sur le territoire de la Moldavie*, în *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 129-139.

¹⁴⁰ Idem, *Le problème des tombes à ocru dans les régions orientales de la Roumanie*, în *PrAlp*, 10, *Atti del Simposio Internazionale sulle antica eta del Bronzo in Europa (Verona-Trento, 1-6 maggio 1972)*, Verona-Trento, 1972, p. 261-275.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 274.

¹⁴² M. Dinu, *Le substrat énéolithique dans l'ethnogenèse des Thraces*, în *The 7-th International Congress of Thracology, May 20-26, 1996, Constanța-Mangalia-Tulcea, Reports and Summaries*, Bucharest, 1996, p. 265-266.

¹⁴³ M. Dinu, Ghenuță Coman, *Depozitul de obiecte de bronz de la Bozia Nouă (raionul Bârlad, reg. Iași)*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 471-474.

¹⁴⁴ Cf. pentru aceste corecții cartea lui A. László, *Datarea prin radiocarbon a arheologiei*, București, 1997, p. 198-206.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 208-215.

¹⁴⁶ A. László, *Dates radiocarbone et chronologie de la civilisation Noua-Sabatinovka-Coslogeni, în Culture et Civilisation au Bas Danube*, 10, Călărași, 1993, p. 33.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

posibil, după autor, ca sfârșitul complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni să se prelungească în unele regiuni până la sfârșitul secolului al XII î.Hr.¹⁴⁸

În cel de al doilea studiu, privitor la relațiile dintre Troia și regiunea Dunării de Jos la sfârșitul epocii bronzului, autorul consideră că datarea culturilor Coslogeni, Zimnicea-Plovdiv, Babadag, precum și a aspectului cultural Radovanu, a căror elemente au fost identificate în așezarea Troia VII, depinde de cronologia relațiilor dintre Troia și lumea miceniană¹⁴⁹. Interpretarea acestor relații a devenit, după autor, mai dificilă după apariția studiului lui Chr. Podzuweit asupra ceramicii miceniene descoperită la Troia, după care Troia VII b ar începe în prima jumătate a secolului al XI-lea î.Hr.¹⁵⁰.

La aceste studii se adaugă și un articol relativ la unele descoperiri din epoca bronzului și prima epocă a fierului de la Cotu Morii-Iași¹⁵¹.

În fine, în ultima decadă a acestui secol s-a manifestat cu preocupări în domeniul epocii bronzului și lectorul Neculai Bolohan de la Facultatea de istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, cu studii universitare la București, care a publicat o lucrare relativ la noile perspective în studierea Bronzului târziu din aria nord-vest pontică, în care a scos în evidență schimbările fondului local din Bronzul târziu datorită legăturilor acestuia cu elemente răsăritene ale culturilor *Srubnaja*, *Sabatinovka* și *mnogovalikovaja*¹⁵², precum și o comunicare relativ la riturile funerare ale culturii Noua din Moldova, susținută la cel de al șaptelea Congres internațional de tracologie din 1996 de la Constanța-Mangalia-Tulcea, cu care prilej a discutat geneza acestei culturi și cauzele schimbărilor din vremea respectivă¹⁵³. La acestea se adaugă un articol privitor la Colocviul internațional din 1991 de la Călărași cu tema „Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni”¹⁵⁴.

*

Paralel cu cercetarea arheologică privitoare la epoca bronzului, la Iași, în acești ultimi 50 ani s-au efectuat, în legătură cu această epocă, și lucrări cu caracter interdisciplinar în domeniile arheozoologiei și paleoantropologiei, în cadrul Facultății de biologie a Universității „Al. I. Cuza” și a Secției de cercetări antropologice din cadrul Centrului de cercetări antropologice „Francisc I. Rainer” din București al Academiei Române. De menționat, că în ambele domenii s-au efectuat cercetări nu numai pentru arheologii din Iași, ci și din alte localități ale țării, rezultatele fiind publicate în numeroase lucrări din țară și străinătate, bine apreciate de către specialiști.

Astfel, în domeniul arheozoologiei, aproape toate lucrările se datoresc prof. dr. Sergiu Haimovici de la Facultatea de biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, care și-a dedicat cea mai mare parte a activității sale științifice, cu deosebită competență, abnegație și pasiune, studiilor de arheozoologie, fiind, la ora actuală, unul din cei mai buni specialiști din țară în acest domeniu, recunoscut ca atare și peste hotare, fiind ales în Comitetul executiv internațional de arheozoologie (ICAZ).

Născut la Botoșani (1929), după școala primară și Liceul din această localitate, și-a urmat studiile universitare la Facultatea de Științe Naturale a Universității din Iași, pe care a absolvit-o cu succes în 1952. Fiind apreciat de profesorii săi, acad. P. Jitariu, acad. O. Necrasov, prof. dr. Schuster, prof. dr. M. Constantineanu, prof. dr. M. Răvăruță ș.a., pentru rezultatele sale obținute în anii studenției, a fost încadrat, în 1951, preparator la laboratorul de morfologie animală, unde a fost promovat, prin concurs, asistent, lector, conferențiar și din 1991 profesor universitar. În 1966 și-a trecut la Universitatea din Iași doctoratul cu teza „Studiul particularităților morfologice ale unor animale domestice și sălbatice în stațiunile epocii bronzului din România (Studiul paleofaunei din epoca bronzului)”¹⁵⁵.

În activitatea sa didactică, pe lângă lucrările de laborator, desfășurate la laboratorul de morfologie animală, a susținut cursuri de anatomie și biomecanică, anatomie comparată și antropologie, bine apreciate de cadre didactice și studenți.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ A. László, *Troy and the Lower Danube region at the end of the Bronze Age*, în SAA, 2-3, 1996-1997, p. 89 și urm.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 91.

¹⁵¹ A. László, *Descoperiri din epoca bronzului și din prima epocă a fierului de la Cotu Morii (com. Popricani, jud. Iași)*, în SAA, 1, Corolla memoriae Nicolae Gostar dedicata, Iași, 1983, p. 52-58.

¹⁵² N. Bolohan, *L'âge du Bronze tardif dans l'aire nord-ouest pontique. Nouvelles perspectives*, în SAA, 3-4, 1996-1997, p. 83-88.

¹⁵³ *Idem*, *Some questions and possible answers concerning the burial rites of the Noua culture in Moldova, The 7-th Internatio-*

nal Congress of Thracologie, May 20-26, 1996, Constanța-Mangalia-Tulcea, Reports and Summaries, Bucharest, 1996, p. 237-238.

¹⁵⁴ *Idem*, *International Colloquy Archaeological Researches regarding the Populations of the Late Bronze Age. The Noua-Sabatinovka-Coslogeni Cultural Complex*, Călărași, 1991, în SAA, 2, p. 241-248.

¹⁵⁵ S. Haimovici, *Autoreferat asupra tezei de doctorat întocmită în vederea obținerii titlului de doctor în biologie*, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de biologie-geografie, Iași, 1966, 57 p.

Din punct de vedere științific, prof. dr. S. Haimovici a elaborat peste 160 lucrări de arheozoologie cu teme din mezolitic până la evul mediu inclusiv, la care se adaugă altele în jur de 50 de anatomie comparată, eto-ecologică a vertebratelor. Între acestea, peste 20 în legătură directă cu epoca bronzului din țara noastră, care ne interesează aici, se remarcă prin date sumare dar precise de ordin arheologic relativ la proveniența exemplarelor analizate, numărul mare de piese arheozoologice studiate, descrierile pertinente ale particularităților morfologice ale acestora, listele de mamifere domestice și sălbatice, ca și cu privire la frecvența acestora, precum și prin considerațiile sale sugestive relativ la mediul ambiant, din care provine materialul studiat. La acestea se adaugă fotografiile pieselor cercetate și hărțile cu indicarea stațiilor din care provin piesele respective.

Lucrările sale tipărite aduc contribuții cu privire atât în general la arheozoologia epocii bronzului din România, temă dezvoltată și în teza sa de doctorat din 1966, cât și în mod special relativ la paleofauna din Bronzul mijlociu și târziu de pe teritoriul României, precum și în legătură cu unele specii din epoca bronzului din acest teritoriu.

Astfel, în lucrările cu caracter general, autorul, pe baza studierii a numeroase piese arheozoologice (15 419) din 15 stațiuni de pe teritoriul României analizează caracteristicile mamiferelor domestice din aceste stațiuni¹⁵⁶; răspândirea în același teritoriu a unor specii de mamifere în epoca bronzului, din care marea majoritate domestice de talie mare și mijlocie și într-un peisaj geografic de mari masive forestiere¹⁵⁷, precum și modificările faunei de macromamifere din Holocenul românesc, deosebindu-se speciile care și-au restrâns arealul, de altele care și l-au păstrat neschimbat¹⁵⁸. La acestea se adaugă o lucrare de sinteză, în colaborare, privitoare la creșterea vitelor și vânătoare în epoca bronzului din România, în care se analizează, pe baza a numeroase piese arheozoologice, aparținând în special culturilor Monteoru, Otomani și Noua, trăsăturile caracteristice ale paleofaunei și importanța acesteia pentru cunoașterea evoluției social-economice din această epocă pe teritoriul respectiv acoperit în mare parte de masive păduroase¹⁵⁹. În această privință, după opinia autorului, a fost posibilă, în condițiile ecologice ale defrișărilor, apariția hemionului, specie tipică de stepă, în estul Moldovei¹⁶⁰.

În ceea ce privește lucrările speciale de arheozoologie privitoare la speciile de paleofaună din Bronzul mijlociu, menționăm studiile somatoscopice și biometrice, însoțite de considerații economice și ecologice, relativ la speciile de animale domestice și sălbatice din stațiunile culturilor Monteoru din Muntenia (Sărata Monteoru)¹⁶¹ și Moldova (Bogdănești¹⁶² și Mândrișca-Bacău)¹⁶³, Tei (Popești-Ilfov) din Muntenia¹⁶⁴, Pecica (Pecica-Arad)¹⁶⁵ și Otomani (Otomani-Bihor)¹⁶⁶ din Crișana.

De asemenea, autorul a adus contribuții și în alte lucrări de caracter general și special privitoare la materialul arheozoologic din stațiunile Bronzului târziu, aparținând culturii Noua.

Astfel, într-una din două lucrări, tipărită în țară, autorul, luând în considerație determinările arheozoologice din spațiul complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni, confirmă, pe această cale, concluziile de ordin arheologic relativ la unitatea acestui complex, neexcluzând totuși diferențele inerente datorate, în primul rând, substratului anterior¹⁶⁷. În cea de a doua lucrare, tipărită în străinătate, autorul, ocupându-se de economia animalieră a culturii Noua, în primul rând de crescători de vite, inferioare ca talie aceloră din Bronzul mijlociu, încearcă să explice, în funcție de condițiile mai aride ale perioadei subboreale, migrația populației complexului Noua-Sabatinovka-Coslogeni, respectiv spre sud și vest, cu implicații directe sau indirecte, prin reacțiile în lanț, la marea migrație egeeană¹⁶⁸.

¹⁵⁶ Idem, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în stațiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României*, în AȘUI, S.N., Biologie, tom. 14, 1968, p. 185–198.

¹⁵⁷ Idem, *Răspândirea unor specii de mamifere în epoca bronzului (mil. II î.e.n.) pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în AȘUI, S.N., Biologie-Zoologie, Tom 20, 1968, 3, p. 299–303.

¹⁵⁸ Idem, *Modificările faunei de macromamifere din Holocenul românesc reieșite din datele furnizate de arheozoologie*, în *Universitatea „Al. I. Cuza”*. Muzeul de istorie naturală. Volum festiv. 150 ani de la înființarea Muzeului, Iași, 1984, p. 327–329.

¹⁵⁹ S. Haimovici, G. Gheorghiu-Dardea, *L'élevage et la chasse à l'âge du Bronze en Roumanie*, în *Actes du VII-e Congrès International des Sciences anthropologiques et ethnologiques*, Août 1964, Tome V, Moscou, 1970, p. 557–567.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 566 și urm.

¹⁶¹ S. Haimovici, *Studiul unui lot de paleofaună provenit din așezarea eponimă a culturii Monteoru*, în *ArhMold*, 17, 1994, p. 315–319.

¹⁶² Idem, *Studiul materialului faunistic descoperit în așezarea din epoca bronzului de la Bogdănești (r. Tg. Ocna, reg. Bacău)*, în *ArhMold*, 4, 1966, p. 119–136.

¹⁶³ Idem, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea de la Mândrișca (Valea Seacă) – aparținând culturii Monteoru*, în *Carpica*, 12, 1980, p. 191–200.

¹⁶⁴ Idem, *Studiul resturilor de faună din așezarea de la Popești, aparținând epocii bronzului*, în AȘUI, S.N., Biologie, Tom 9, 1963, 1, p. 147–156.

¹⁶⁵ Idem, *Observations concernant le matériel faunique découvert dans la station éponime de la culture de Pecica (le bronze moyen)*, în AȘUI, S.N., Biologie, Tom 14, 1968, 2, p. 401–408.

¹⁶⁶ Idem, *Studiul paleofaunei din așezarea eponimă a culturii Otomani – epoca bronzului*, în *Crisia*, 17, 1987, p. 37–54.

¹⁶⁷ Idem, *Quelques caractéristiques de l'archéozoologie de la Culture de Noua dans le contexte de Noua-Sabatinovka-Coslogeni, du Bronze final*, în *Thraco-Dacica*, 16, 1995, 1–2, p. 237–241.

¹⁶⁸ Idem, *L'économie animalière de culture Noua (Bronze final – Roumanie Orientale): les données arheozoologiques*, în *Anthropozoological*, 1997, nr. 25–26, p. 691–698.

Dintre studiile speciale de arheozoologie ale autorului relativ la cultura Noua, menționăm, în primul rând, pe acelea privind resturile arheozoologice de la Bârlad-Fabrica de cărămidă, dintre care se remarcă un fragment de metapod, atribuit de autor lui *Equus hemionus* Pal, specie de ecvidee de stepă identificată pentru prima dată aici în holocenul României¹⁶⁹. În același studiu este analizat și materialul arheozoologic de la Piatra Neamț-Ciritei, din această zonă forestieră subcarpatică, în care vânatul, după autor, mai prezintă o oarecare importanță¹⁷⁰.

În alte patru studii, autorul s-a ocupat de caracteristicile tipologice, morfologice și biometrice ale materialelor arheozoologice din stațiunile culturii Noua de la Cavadinești-Galați, în care prezența cerbului atestă, după el, existența în zonă a unor mari masive forestiere¹⁷¹, de la Gârbovăț-Galați, cu specii de mamifere sălbatice de pădure, alături de altele domestice, cu ajutorul cărora autorul a reconstituit mediul ambiant în care au trăit speciile respective (masive forestiere de pădure, stepă, silvo-stepă, zone de lizieră și luminișuri)¹⁷², precum și de la Drăgești-Vaslui¹⁷³ și îndeosebi de la Valea Lupului-Iași¹⁷⁴. În această din urmă lucrare se studiază comparativ piesele arheozoologice din culturile Cucuteni și Noua, arătându-se clar deosebiri pe plan morfologic și ecologic¹⁷⁵.

La acestea se adaugă studiile sale cu privire la unele specii arheozoologice de pădure și de stepă de pe teritoriul românesc.

Astfel, în ceea ce privește speciile de pădure, autorul s-a ocupat de răspândirea și unele caractere morfologice ale speciei mai rare, ca *Bison bonasus*, care, după el, s-ar putea denumi chiar *Bison bonasus carpathicus*, corespunzătoare zimbrului din zonele păduroase, nu numai de la munte, spre deosebire de specia mai frecventă de *Bos primigenius*, respectiv a bourului, din zona de lizieră a pădurilor de foioase, stinsă în secolul al XVII-lea¹⁷⁶.

Tot în legătură cu speciile de pădure, în alte două lucrări, dintre care una în colaborare, autorul a analizat răspândirea geografică a două specii astăzi montane de carnivore, respectiv a ursului brun (*Ursus (Ursus) arctos* L) și a râsului (*Felis (Lynx) Lynx* L.) de pe teritoriul României, susținând că ursul brun, în urma defrișărilor pădurilor, s-a retras spre marele masive forestiere ale munților, devenind caracteristic pădurilor montane carpatice¹⁷⁷, iar râsul, aparținând unui tip mai masiv, era ușor deosebit de cel actual¹⁷⁸.

În fine, relativ la speciile de stepă, prezintă un deosebit interes lucrarea autorului cu privire la unele caractere ale lui *Equus (Asinus) hemionus* Pall, atestat prin unele piese arheozoologice din estul României, descoperite în câteva stațiuni din epoca bronzului (Foltești, Bârlad, Valea Lupului și Gârbovăț)¹⁷⁹. Specia aceasta de ecvideu, caracteristică zonelor de stepă, și pătrunsă aici, după autor, din stepele nord-pontice, nu s-a răspândit mai departe spre vest, întrucât i-a fost barat drumul de mari masive forestiere¹⁸⁰.

*

În ceea ce privește domeniul paleoantropologiei, cele mai multe lucrări ale specialiștilor ieșeni tipărite, în țară și străinătate, aparțin acad. Olga Necrasov, profesoară de anatomie comparată, antropologie și embriologie-histologie la Facultatea de biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași și fostă directoare a Centrului de cercetări antropologice din București și a Secției de cercetări antropologice din Iași al acestui Centru din București al Academiei Române¹⁸¹. Aceasta, autoarea unei cărți cu privire la originea și evoluția omului¹⁸², s-a dedicat studiilor de antropologie cu deosebită competență, abnegație și pasiune, contribuind la crearea unei școli de antropologie la Iași, recunoscută, prin numărul și valoarea lucrărilor, în țară și peste hotare. De menționat că

¹⁶⁹ Idem, *Studiile asupra resturilor de faună descoperite în așezările aparținând culturii Noua de la Bârlad și Piatra Neamț*, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 217-236.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 230.

¹⁷¹ S. Haimovici, *Studiul paleofaunei de cultură „Noua” descoperită în stațiunea de la Cavadinești (jud. Galați)*, în *Carpica*, 15, 1983, p. 97-103.

¹⁷² Idem, *Materialul faunistic de la Gârbovăț. Studiu arheozoologic*, în *ArhMold*, 14, 1991, p. 153-166.

¹⁷³ Idem, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea de tip „Noua” de la Drăgești (județul Vaslui)*, în *Thraco-Dacica*, 6, 1985, 1-2, p. 161-167.

¹⁷⁴ Idem, *Stravnitlinoe izučenie faunističeskich v poselennii u Valea Lupului*, în *AȘUI*, S.N., Biologie, Tom 8, 1962, 2, p. 291-326.

¹⁷⁵ *Ibidem*; idem, *Resturile de faună descoperite în așezarea de la Valea Lupului - Iași, aparținând culturii „Noua” (epoca bronzului)*, în *Comunicări de geologie, Societatea de științe naturale și geografie*, vol. II, 1963, p. 171-179.

¹⁷⁶ Idem, *Date privitoare la răspândirea și unele caractere morfologice ale zimbrului (Bison bonasus)*, în *AȘUI*, S.N., Tom 32, Biologie, 1986, Supliment, p. 118-124.

¹⁷⁷ Idem, *Răspândirea geografică a ursului brun - Ursus (Ursus) arctos L. - Pe teritoriul Republicii Socialiste România în holocen*, în *AȘUI*, S.N., Biologie, Tom 11, 1965, 2, p. 387-391.

¹⁷⁸ S. Haimovici and Gianina Comănescu, *The previous limits of Stenoecy of the two mountain species of Carnivore: Ursus erectos and Felis (Lynx) Lynx*, în *AȘUI*, S.N., Biologia animalelor, Tom 38-39, 1992/1993, p. 183-185.

¹⁷⁹ S. Haimovici, *Asupra unor caracteristici ale lui Equus (Asinus) hemionus Pall din epoca bronzului descoperit pe teritoriul României*, în *AȘUI*, S.N., Biologie, Tom 12, 1966, 1, p. 197-204.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 201.

¹⁸¹ Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române 1866-1966. Mic dicționar*, Iași, 1995, p. 245.

¹⁸² O. Necrasov, *Originea și evoluția omului*, București, 1971.

în țară colaboratorii acestei școli, în frunte cu conducătoarea lor, au fost solicitați pentru analize și studii paleoantropologice, nu numai de arheologii din Iași, ci și din alte localități.

Pentru meritele sale științifice, profesoara O. Necrasov a fost aleasă membră corespondentă a Academiei Române (1963) și apoi titulară (1990), membră a Societății de antropologie din Paris, a Institutului regal de antropologie din Londra, a Societăților de antropologie din Austria și Israel, precum și a altor Instituții științifice din străinătate¹⁸³.

Născută la Sankt Petersburg (1910), ca fiică de general din fosta armată imperială rusă decedat în România, după studiile liceale și universitare la Iași, la Secția de științele naturii a Facultății de științe, unde i-a avut ca profesori pe Paul Bujor, fost membru de onoare al Academiei Române și pe I. G. Botez, s-a specializat în străinătate la școlile serologică a lui I. Hirschfeld din Varșovia, biometrică și antropologică a lui I. Czekanovski din Lwów, tipologică a lui E. Eickstedt din Breslau și antropologică a lui R. Martin și T. Mollison din München, după care în 1940 și-a trecut doctoratul la Universitatea din Iași cu teza „Cercetări antropologice în nord-estul României”¹⁸⁴.

Fiind bine apreciată de prof. I. G. Botez, cu teza de doctorat la Paris privitoare la morfologia Primatelor, distinsă cu premiul Broca, Olga Necrasov a fost încadrată la catedra acestuia, ca preparatoare și apoi asistentă, punând, împreună cu prof. I. G. Botez, bazele primelor cercetări științifice în domeniul antropologiei la Iași¹⁸⁵. În continuare, în activitatea sa didactică a fost promovată, prin concurs, lector, conferențiar și din 1959 profesor universitar, în care calitate, pe lângă lucrările de laborator, a susținut cursuri de anatomie comparată a vertebratelor și a omului, de histologie-embriologie și de antropologie, bine documentate și la liber, fiind foarte bine apreciate de către cadrele didactice, studenți, dintre care unii i-au devenit ulterior colaboratori, apreciați și ei, la rândul lor, pentru activitatea desfășurată pe plan didactic și științific.

Din punct de vedere științific, acad. O. Necrasov, în domeniul antropologiei a elaborat peste 170 lucrări, cu teme din neolitic până în epoca contemporană, la care se adaugă încă în jur de 50 din domeniile morfologiei animale și al anatomiei comparate.

Dintre lucrările de paleoantropologie, 26 sunt în legătură cu epoca bronzului, care ne preocupă aici în mod special. Acestea se remarcă, în primul rând, prin luarea în considerație a contextului arheologic din care provin scheletele studiate din țara noastră și regiunile vecine sau mai îndepărtate, ca și prin concluziile și sugestiile, care se desprind pentru arheologi din analiza materialelor paleoantropologice și a analogiilor acestora. La acestea se adaugă tabelele cu date privitoare la sex și vârstă, durata vieții, variabilitatea caracterelor metrice și mediile lor, valorile statistice ale principalilor indici ale craniilor, oaselor lungi și taliei, gradele de obliterare a suturilor craniene, pe sexe și epoci, diagramele cu variațiile indicelui cefalic, fotografiile ș.a.

Lucrările sale de paleoantropologie privitoare la epoca bronzului, tipărite, singură sau în colaborare, îndeosebi cu dr. Maria Cristescu, șefa Secției de cercetări antropologice din Iași a Centrului de cercetări antropologice „Francisc I. Rainer” din București al Academiei Române, sunt de caracter general, precum și special.

Dintre lucrările cu caracter general, una, în colaborare, se referă la scheletele mormintelor tumulare cu ocră de la sfârșitul neoliticului, din eneolitic și de la începutul epocii bronzului, cu tipuri dolico-mezocefale predominând și brachicefalice puțin numeroase, care, din punct de vedere antropologic, aparțin, după autori, „oamenilor stepelor”, cu numeroase afinități la populațiile din aceeași vreme din stepele ponto-caspene și chiar dincolo de Urali¹⁸⁶. În același timp, după autori, tipurile cu afinități mediteranoide atestă amestecul „oamenilor stepelor” cu aceia eneolitici ai complexului Cucuteni-Tripolie și ai culturii Gumelnița, cu craniul hiperbrachicefal¹⁸⁷.

În altă lucrare de caracter general, în care autoarea s-a preocupat de problemele relativ la evoluția structurii antropologice a populației României din paleolitic până în zilele noastre, s-a evidențiat puternicul fond mediteranoid din neolitic, care a persistat în epoca bronzului, prezentând un amestec, după regiuni, cu tipurile „nordoide” și „protoeuropoide”, precum și faptul că fenomenul brachicefalizării a fost mai puternic în Transilvania în comparație cu regiunile extracarpate¹⁸⁸.

În aceeași categorie de lucrări cu caracter general poate fi inclusă și lucrarea relativ la noile contribuții privind antropologia populațiilor epocii bronzului din România, în care se susține că seriile paleoantropologice

¹⁸³ Dorina Rusu, *op. cit.*, p. 245.

¹⁸⁴ O. Necrasov, Gh. Hasan, *Istoricul dezvoltării morfologiei animale, în Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași, 1860-1960*, vol. II, București, 1960, p. 161 și urm.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 159.

¹⁸⁶ O. Necrasov, M. Cristescu, *Contribution à l'étude anthropologique des squelettes des tombes à ocre trouvés sur le territoire*

de la Roumanie, în Actes du VI-e Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Paris 1960, tome 1, p. 663-667.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 665.

¹⁸⁸ O. Necrasov, *Evolution de la structure anthropologique de la Roumanie depuis le paléolithique jusqu'à nos jours et les problèmes qui s'y rattachent*, în ARA, 10, 1973, p. 3-19.

din Bronzul timpuriu și târziu din România, cu toate unele diferențe dintre ele, aparțin aceleiași populații¹⁸⁹, precum și o alta, în colaborare, privitoare la structura antropologică a triburilor din neolitic și epoca bronzului, în care se menționează aportul elementelor protoeuropoide și protonordoide de origine nord-pontică, datorat populațiilor mormintelor cu ocră, la puternicul fond mediteranoid, care persistă în epoca bronzului în spațiul respectiv¹⁹⁰. De asemenea, într-o altă lucrare, în colaborare, privitoare la aceeași temă, autorii se referă numai la particularitățile structurii antropologice a populațiilor culturilor Monteoru, Noua și Zimnicea-Plovdiv din epoca bronzului, caracterizate prin fondul mediteranoid combinat cu elemente protoeuropoide, în care procentul ridicat de brachicrani în necropolele de la Sărata Monteoru, este pus în legătură, printre alte influențe (*amfore sferice*), și cu acelea ale culturii *catacombelor*, atestate antropologic la scheletele mormintelor de la Smeeni-Prahova¹⁹¹. În schimb, după autori, faptul că scheletele necropolei culturii Noua de la Trușești-Botoșani se caracterizează prin fondul protoeuropoid și nordoid și foarte puțin mediteranoid, ar indica o enclavă a triburilor mormintelor tumulare cu ocră¹⁹².

În alte lucrări cu caracter special, autoarea, în colaborare, a adus contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexe mormintelor cu ocră de la Brăilița¹⁹³ și Holboca-Iași¹⁹⁴.

De asemenea, în ceea ce privește Bronzul timpuriu prezintă un deosebit interes studiul, în colaborare, relativ la scheletele de la Smeeni, apărut în limbile română și franceză, în care sunt evidențiate, prin caracteristicile antropologice, tipurile dolico-mezocefal masiv (protoeuropoid), cu analogii, după autori, la scheletele culturii *iamnaia* din sudul fostei URSS, și brachicefale moderat și cu unele trăsături mongoloide, cu analogii antropologice și arheologice la mormintele culturii *catacombelor* din curganul de la Odesa¹⁹⁵.

Prezența celor două culturi, *iamnaia* și a *catacombelor* pe teritoriul României, sesizate, paleoantropologic, de acad. O. Necrasov și colaboratori, a fost confirmată prin cercetările arheologice ulterioare, datorate în special arheologului Florentin Burtănescu¹⁹⁶.

În legătură cu Bronzul mijlociu, prezintă interes, în primul rând, studiul autoarei, în colaborare, relativ la caracteristicile paleodemografice ale scheletelor din mormintele de înhumație din necropola culturii Monteoru de la Căndești-Vrancea, în comparație cu acelea ale scheletelor din mormintele din necropolele de la Sărata Monteoru și din altele din România din epoca bronzului, privind îndeosebi proporția dintre sexe și durata medie a vieții¹⁹⁷. La acestea se adaugă alte lucrări ale autoarei, în colaborare, privitoare la unele schelete din necropola culturii Tei de la Smeeni¹⁹⁸ și din necropola culturii Otomani de la Pir-Bihor, cu elemente brachicefale, legate de tipul alpin cu influențe nordice¹⁹⁹.

Contribuții deosebit de importante au fost aduse de acad. O. Necrasov și colaboratori și prin studierea scheletelor din Bronzul târziu de la Trușești-Botoșani și Zimnicea.

Astfel, în studiul cu privire la scheletele din necropola culturii Noua de la Trușești-Botoșani, autoarea, în colaborare, a stabilit caracteristicile structurii paleoantropologice a purtătorilor acestei culturi de pe teritoriul României, ajungând la concluzia că scheletele acestei culturi din Transilvania (mezochrane cu forme brachicrane și chiar hiperbrachicrane) prezintă un anumit grad de brachicefalizare, în comparație cu acelea din Moldova (dolicochrane), cu elemente predominant „nordoide” și cu unele protoeuropoide (Trușești) sau cu fond principal mediteranoid cu unele influențe nordoide (Doina, Probota, Lețcani și Ciritei)²⁰⁰.

¹⁸⁹ Idem, *Nouvelles contributions à l'anthropologie des populations de l'âge du bronze en Roumanie*, în *Anthropologie*, 14, 1976, 1-2, p. 75-77.

¹⁹⁰ O. Necrasov, M. Cristescu, *Structure anthropologique des tribus néolithiques et de l'âge du bronze de la Roumanie*, în *Fundamenta*, Bd. 3, Köln-Wien, 1973, p. 150.

¹⁹¹ Idem, *Sur la structure anthropologique de quelques populations qui vécurent sur le territoire roumain à l'âge du bronze*, în *Thraco-Dacica*, 5, 1984, 1-2, p. 28-35.

¹⁹² *Ibidem*, p. 34.

¹⁹³ O. Necrasov, M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Brăilița*, în *SCIV*, 8, 1957, 1-4, p. 75-88.

¹⁹⁴ Idem, *Contribuție la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Holboca-Iași*, în *Probleme de Antropologie*, vol. 3, 1957, p. 73-147.

¹⁹⁵ O. Necrasov, M. Cristescu, S. Antoniu, *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în necropola de la Smeeni, aparținând eneoliticului și vârstei bronzului*, în *SCA*, 1, 1964, 13-31; idem, *Étude anthropologique des squelettes*

de Smeeni datant de l'énéolithique et de l'âge du bronze, în *ARA*, 1, 1964, p. 19-28.

¹⁹⁶ Fl. Burtănescu, *Considerații asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei (Perioada de tranziție - Bronz timpuriu)*, în *Thraco-Dacica*, 17, 1-2, 1996, p. 87-116.

¹⁹⁷ O. Necrasov, D. Botezatu, S. Antoniu, G. Miu, *Caracteristicile paleodemografice ale populației din mormintele de înhumație de la Căndești în comparație cu acelea de la Sărata Monteoru și alte necropole din epoca bronzului din țara noastră (notă preliminară)*, în *StCom Vrancea*, 3, 1980, p. 45-51.

¹⁹⁸ O. Necrasov, M. Cristescu, *op. cit.*, p. 13-31.

¹⁹⁹ Idem, *Étude anthropologique des squelettes de l'âge du bronze, découverts à Pir (Baia Mare), appartenant à la culture Otomani*, în *AȘUI*, S.N., Biologie, Tom 6, 1960, 1, p. 39-48; O. Necrasov, I. G. Russu, M. Cristescu, *Date noi asupra structurii antropologice a culturii Otomani (vârsta bronzului)*, în *SCA*, 3, 1966, 1, p. 7-16.

²⁰⁰ Idem, *Studiul antropologic al scheletelor de la Trușești, aparținând culturii Noua*, în *SCA*, 5, 1968, 1, p. 3-17; idem, *Étude anthropologique des squelettes de Trușești datant de la fin de l'âge du bronze (culture Noua)*, în *ARA*, 5, 1968, p. 3-18.

De asemenea, în studiul cu privire la scheletele din necropola Bronzului târziu de la Zimnicea, autoarea, în colaborare, prin aplicarea tehnicii lui R. Martin, revăzută de K. Saller și completată cu alte tehnici noi pentru precizarea sexului, vârstei, staturii și tipologiei, precum și prin comparație cu alte serii de schelete mai mult sau mai puțin contemporane din România, a stabilit principalele caracteristici ale populației din această necropolă²⁰¹.

La acestea se adaugă o altă lucrare privitoare la studiul antropologic al populației din estul României în epoca bronzului²⁰².

Alte contribuții ale autoarei se găsesc în lucrări elaborate, singură sau în colaborare, în legătură cu unele teme speciale, ca trepanația, obliterarea suturilor craniene și abraziunile dentare, precum și cu procesul de brachicefalizare la populațiile preistorice de pe teritoriul României.

Astfel, în ceea ce privește trepanația, tehnică introdusă la noi încă din eneolitic, prin triburile venite din stepele nord-pontice, s-a folosit mai frecvent, după autoare și colaboratori, de populațiile dolicocefale din epoca bronzului, fiind practică în majoritatea cazurilor în timpul vieții, în scop curativ și foarte rar *post-mortem*, pentru obținerea de runde sau a unor obiecte de cult²⁰³.

În ceea ce privește obliterarea suturilor craniene și abraziunile dentare, criteriile importante pentru evaluarea vârstei scheletelor, autoarea, considerând că nu se poate folosi fără rezerve metoda lui R. Martin, propune folosirea unor scheme noi pentru fiecare din cele trei tipuri principale ale obliterației, examinându-se, în același timp, starea de uzură a dinților la o serie întreagă²⁰⁴.

În legătură cu stabilirea duratei vieții, autoarea, în colaborare, este de părere că, trebuie avut în vedere gradul de obliterare a suturilor craniene și de eroziune a dinților, pe baza cărora să se obțină procente pentru copii, adulți, maturi și în vârstă din epoca bronzului, în comparație cu procente respective din neo-eneolitic²⁰⁵.

În fine, relativ la procesul de brachicefalizare după autoare, în epoca bronzului indicele cranian este dolico-cran, mai mult sau mai puțin accentuat în Moldova și Muntenia, spre deosebire de Transilvania, unde indicele brachicran este mai frecvent, alături de altul mezocran accentuat²⁰⁶.

De asemenea, activi în domeniul paleoantropologiei au fost și unii dintre foștii elevi ai acad. O. Necrasov, cu care aceasta a colaborat la elaborarea mai multor lucrări, cum se poate constata din bibliografia menționată de noi în notele acestui articol. În afară de aceste colaborări, asupra cărora nu mai revenim, în cele ce urmează ne vom referi numai la lucrările acestora, singuri sau în colaborare, menționate în note, în domeniul paleoantropologiei epocii bronzului.

Dintre foștii elevi, menționăm, în primul rând, pe dr. Maria Cristescu, șefa Secției de cercetări antropologice din Iași a Centrului de cercetări antropologice „Francisc I. Rainer” din București al Academiei Române, cu studii liceale la Călărași și universitare la Iași, unde, pe lângă acad. O. Necrasov, a avut ca profesori pe acad. P. Jitariu, M. Constantineanu, P. Schuster ș.a., trecându-și în anul 1968 doctoratul cu teza „Aspecte ale creșterii și dezvoltării adolescenților din România”, tipărită în 1969 de Editura Academiei Române. A funcționat la început ca asistentă la Facultatea de biologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași și apoi, în continuare, la Secția de cercetări antropologice din Iași, unde a fost promovată, prin concurs, de la postul de cercetător științific până la acela de șef de secție.

Dintre lucrările de caracter general, elaborate de autoare, menționăm aceea relativ la caracteristicile demografice ale populațiilor din aria tracică din România, în care se referă la durata vieții și la cauzele mortalității din epoca bronzului de pe teritoriul României²⁰⁷.

²⁰¹ O. Necrasov, Șt. Comănescu, S. Onofrei, C. Teodorovici, *Étude anthropologique des squelettes de Zimnicea datant de l'âge du bronze récent (Nécropole C 10)*, în *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 99–127.

²⁰² O. Necrasov, *K izučeniu antropologičeskogo sostava naselenija bronzovogo veka istočnoj časti R.N.R.*, în *Trudy Moskovski sobščispyt prirody (Transactions of the Moscow Society of Naturalists)*, 14, 1964, p. 270–283.

²⁰³ O. Necrasov, E. Floru, Dardu Nicolaescu-Plopșor, *Contribution à l'étude de la pratique de la trépanation chez les populations préhistoriques du territoire de la R. P. Roumaine*, în *PrzeglAnthr*, 25, Wrocław, 1959, p. 9–32; O. Necrasov, *Nouvelles données sur la pratique de la trépanation chez les populations préhistoriques et protohistoriques de Roumanie*, în *MAGW*, 107, 1977, p. 130–134.

²⁰⁴ O. Necrasov, *Studiul obliterării suturilor și abraziunii dentare la craniile preistorice*, în *AȘUI*, S.N., tom 6, 1960, 3, p. 667–680; idem, *Sur l'oblitération des sutures craniennes des crânes préhistoriques*, în *Actes du VI-e Congrès International des*

Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Tom I, Paris, 1960, p. 655–662.

²⁰⁵ O. Necrasov, M. Cristescu, *Considérations sur la durée de la vie chez les populations préhistoriques de la Roumanie*, în *Anthropos. Acta Antropologičeského Kongresu Brno 1965*, Brno, 1967, p. 185–187; idem, *Sur la durée de la vie de quelques populations anciennes de Roumanie*, în *Anthrop. Közl*, 18, 1974, p. 149–158.

²⁰⁶ O. Necrasov, *Le processus de brachicéphalisation chez les populations de Roumanie à partir du Néolithique et jusqu'à nos jours*, în *Bevölkerungsbiologie*, Stuttgart, 1974, p. 512–524.

²⁰⁷ M. Cristescu, *Caractéristiques démographiques des populations de l'aire thrace sur le territoire de la Roumanie*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I, Proceedings of Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20–26 May 1996*, Bucharest, 1997, p. 487–492. Un rezumat și în vol. *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, Reports and Summaries*, Bucharest, 1996, p. 260–261.

Într-un alt articol, tot cu caracter general, autoarea, în colaborare, se ocupă de metodele moderne de cercetare în antropologie, respectiv de metoda statistică pentru testarea omogenității sau heterogenității populațiilor, precum și de metodele discriminante pentru studiile de paleoantropologie, mai ales că deseori se dispune de serii modeste din punct de vedere numeric²⁰⁸.

În afară de acestea, autoarea într-un studiu a analizat scheletele aparținând culturii Noua de la Piatra Neamț-Ciritei și Letcani-Iași, pe care le-a comparat cu acelea din necropola acestei culturi de la Cluj, constatând că diferențele de ordin paleoantropologic, din Moldova și Transilvania, corespund aceluia arheologic²⁰⁹. În afară de acesta, într-un alt studiu, în colaborare, cu privire la scheletele culturii Noua de la Doina, autoarea a evidențiat fondul pronunțat mediteranoid al seriei Doina, spre deosebire de acela predominant brachicran al scheletelor din necropola culturii Noua de la Cluj, precum și de acela apropiat de al scheletelor mormintelor cu ocră din necropola de la Trușești²¹⁰.

O altă elevă a acad. O. Necrasov, dr. Cezarina Bălțeanu, cercetătoare științifică principală la Secția de cercetări antropologice din Iași a Centrului de cercetări antropologice „Francisc I. Rainer” din București al Academiei Române, care și-a trecut doctoratul în 1975, a elaborat, în colaborare, un studiu relativ la scheletele din complexul mormintelor tumulare cu ocră din Câmpia Covurluiului, considerat din Bronzul târziu, de tip dolico-mezocran, cu unele caracteristici nordoide și ușoare elemente protoeuropoide, precum și cu o slabă gracilizare de tip mediteranean, aparținând, după autoare, populației culturii *catacombelor*, amestecată cu cea autohtonă²¹¹.

De asemenea, în alte două articole, autoarea, în colaborare, s-a ocupat de unele schelete ale civilizației Tei din Bronzul mijlociu, stabilind, pe baza analizei paleoantropologice a scheletelor de la Căscioarele și Chirnogi-Călărași, tipul mediteranoid cu elemente alpinoide, nordoide și dinaroid, caracteristice prototracilor din spațiul carpato-dunărean²¹².

În fine, la acestea se adaugă și contribuțiile fostelor eleve S. Antoniu și M. E. Roșca-Gramatopol privitoare la scheletele mormintelor cu ocră de la Valea Lupului, caracterizate printr-un amestec de elemente nordoide cu altele cro-magnoide²¹³, precum și acelea ale fostei eleve Georgeta Miu, de la Secția de cercetări antropologice din Iași, relativ la scheletele din necropola culturii Noua de la Brăești-Botoșani, caracterizate prin fondul protoeuropoid cu elemente nordoide²¹⁴. Acesteia din urmă i se mai datorește și un studiu, în colaborare, relativ la structura antropologică a populației din epoca bronzului de pe teritoriul României, în care se evidențiază fondul mediteranoid în amestec cu tipul gracil protoeuropoid sau nordoid și cu reminescente din neo-eneolitic²¹⁵.

*

În încheiere, ne vom referi pe scurt la contribuțiile menționate în acest articol din punct de vedere arheologic, arheozoologic și paleoantropologic.

Astfel, în ceea ce privește cercetarea arheologică ieșeană din ultimii 50 ani, prin săpături, sondaje și recunoașteri arheologice, precum și prin documentare în biblioteci și investigații în colecțiile muzeelor și institutelor din țară și străinătate s-au pus bazele unor lucrări de un deosebit interes relativ la epoca bronzului din Moldova și restul țării, efectuate de către cadre didactice universitare, cercetători și muzeografi, precum și de unii profesori din învățământul mediu.

²⁰⁸ M. Cristescu, D. Botezatu, *Méthodes modernes de recherche dans l'anthropologie*, în *SymThr*, 9 și *Bibliotheca Thracologica*, II, București, 1992, p. 190.

²⁰⁹ M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al unor schelete de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) și începutul epocii fierului din Moldova*, în *ArhMold*, I, 1961, p. 129-148.

²¹⁰ M. Cristescu, S. Antoniu, *Contribuție la cunoașterea structurii antropologice a populației aparținând culturii Noua din Moldova*, în *AȘUI*, S.N. Biologie, 8, 1962, 2, p. 193-204.

²¹¹ Cezarina Bălțeanu, Georgeta Miu, Adriana Tudosie, *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră din Câmpia Covurluiului, județul Galați*, în *SCA*, 26, 1989, p. 11-18.

²¹² Cezarina Bălțeanu, Petru Cantemir, *L'étude paléo-anthropologique des squelettes de la Plaine de Mostiștea (La nécropole Chirnogi) et considérations sur les éléments thraciens dans l'âge du Bronze et Hallstatt*, în *SymThr*, 9 și *Bibliotheca Thracologica*, II, București, 1992, p. 192; Done Șerbănescu, Ana Cezarina Bălțeanu, *Considérations sur le rite, rituel funéraire et l'étude an-*

thropologique de la civilisation Tei, în *7-th International Congress of Thracology, May 20-26 1996, Constanța-Mangalia-Tulcea, Reports and Summaries*, Bucharest, 1996, p. 349-350.

²¹³ S. Antoniu, M. E. Roșca-Gramatopol, *Studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Valea Lupului*, în *AȘUI*, S.N., Biologie, Tom 21, 1966, 1, p. 49-60.

²¹⁴ G. Miu, *Caracteristicile antropologice ale scheletelor descoperite la Brăești (județul Botoșani), aparținând culturii Noua*, în *SCA*, 29, 1992, p. 17-23; idem, *Contributions à l'étude anthropologique des squelettes de la culture Noua en Moldavie (Nécropole de Brăești, dép. Botoșani)*, în *SymThr*, 9 și *Bibliotheca Thracologica*, II, 1992, p. 112.

²¹⁵ G. Miu, *Considerații paleodemografice asupra populațiilor epocii bronzului de pe teritoriul României*, în *SCA*, 33, 1996, p. 9-19; G. Miu, M. Cristescu, D. Botezatu, *Some researches upon the anthropological structure of the Bronze Age populations discovered on the territory of Romania*, în *The 7-th International Congress of Thracology, May 20-26, Constanța-Mangalia-Tulcea, Reports and Summaries*, Bucharest, 1996, p. 304-305.

În acest fel, s-au adus contribuții la problema metalurgiei bronzului din spațiul carpato-dunăreano-pontic, concretizate în trei volume, din care unul în țară și două în Germania, precum și în numeroase studii, din țară și străinătate, corpus-ul depozitelor de bronzuri suferind unele îmbunătățiri și completări ulterioare.

De asemenea, s-au adus contribuții la cunoașterea culturilor epocii bronzului din Moldova, îndeosebi cu privire la culturile Monteoru din Bronzul mijlociu și Noua din Bronzul târziu, pentru care s-a realizat și un repertoriu al așezărilor și necropolelor, cunoscute până în 1970.

Totodată s-a pus în discuție și problema Bronzului timpuriu din Moldova, invocându-se pe lângă unele date mai vechi cu privire la aspectele Foltești II și Bogdănești, și altele mai noi relativ la culturile *iamnaia* și a *catacombelor*, a căror cercetare urmează să fie continuată.

Alte contribuții sunt în legătură cu începutul epocii bronzului în spațiul carpato-dunărean, tipurile de așezare, sistemul de fortificație și fazele culturii Monteoru din Moldova, relațiile acesteia cu culturile Wietenberg și Belopotok-Costișa, geneza și evoluția complexului Noua-Sabatinovka-Coșlogeni, dezvoltarea social-economică din spațiul carpato-dunărean, viața spirituală din epoca bronzului din Moldova, etnogeneza tracilor nord-dunăreni și problema epocii bronzului în lucrările lui Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu și I. Nestor.

La acestea se adaugă contribuțiile privitoare la epoca bronzului din lucrarea monografică „Așezările din Moldova. Din paleolitic până în secolul al XVIII (1970) și din Repertoriile arheologice ale județelor Botoșani (1978) și Iași, vol. I (1984) și II (1985)”.

*

La rândul lor, lucrările arheozoologice de caracter general cu privire la epoca bronzului, elaborate în acești ultimi 50 ani la Iași, au adus contribuții relativ la caracteristicile și răspândirea speciilor de animale domestice și sălbatiche de pe teritoriul României din această epocă, precum și în ceea ce privește reconstituirea mediului ambiant din unele zone ale acestui teritoriu.

De asemenea, în lucrările cu caracter special, au fost studiate piesele arheozoologice, în conexiune cu mediul ambiant din Bronzul timpuriu (aspectul Bogdănești), mijlociu (culturile Monteoru, Tei, Pecica și Otomani) și târziu (cultura Noua).

Tot din categoria lucrărilor speciale, prezintă interes și acelea privind morfologia și răspândirea pe teritoriul Moldovei a unor specii de animale de pădure, respectiv ale zimbrului (*Bison bonasus*), bourului (*Bos primigenius*), ursului brun (*Ursus (Ursus) arctos*) și râsului (*Felis (Lynx) Lynx L.*), precum și ale unei specii de ecvideu de stepă (*Equus (Asinus) hemionus* Pall), pătrunsă aici din zona nord-pontică, specie identificată pentru prima dată pe teritoriul României.

*

În fine, lucrările de paleoantropologie, bine dezvoltate la Iași în ultimii 50 ani, au adus și ele contribuții privitoare la structura paleoantropologică a populației din epoca bronzului de pe teritoriul României.

Astfel, în lucrări cu caracter general s-au adus contribuții relativ la particularitățile scheletelor grupului mormintelor cu ocră, cu afinități la scheletele populațiilor din stepele nord-pontice și chiar de dincolo de Urali, precum și în ceea ce privește structura paleoantropologică a populației din epoca bronzului din România, caracterizată prin persistența fondului mediteranoid, în amestec, după regiuni, cu tipuri „nordoide” și „protoeuropoide”, de origine nord-pontică.

În lucrările cu caracter special se aduc contribuții privind structura paleoantropologică a scheletelor mormintelor cu ocră de la Holboca-Iași, Brăilița și Valea Lupului-Iași, cu amestec de elemente nordoide și cro-magnonide, precum și a scheletelor din necropola de la Smeeni din Bronzul timpuriu, cu analogii la scheletele grupurilor de morminte *iamnaia* și al *catacombelor*, ca și scheletele mormintelor cu ocră din Câmpia Covurliului, puse pe seama amestecului populației culturii *catacombelor* cu autohtonii.

De asemenea, prezintă interes, pentru Bronzul mijlociu, analiza scheletelor din necropola culturii Monteoru de la Căndești-Vrancea, în comparație cu scheletele din necropolele aceleași culturi de la Sărata Monteoru-Buzău, precum și a altor schelete din aceleași perioadă, aparținând mormintelor culturilor Tei de la Smeeni și Otomani de la Pir, ultimile de tip alpin cu influențe nordice.

Totodată, prezintă interes și analizele scheletelor din Bronzul târziu, din necropolele culturii Noua de la Trușești, cu elemente predominant nordoide și protoeuropoide, și Brăești, cu fond protoeuropoid cu elemente nordoide, spre deosebire de scheletele din mormintele aceleași culturi de la Doina, Probotă, Lețcani și Piatra Neamț-Ciritei, cu fond principal mediteranoid cu influențe nordice. La fel interesează și contribuțiile aduse la cunoașterea structurii paleoantropologice a scheletelor din necropola din aceeași vreme de la Zimnicea.

La acestea se adaugă și alte contribuții din lucrări speciale privitoare la trepanație, obliterarea suturilor craniene, abraziunile dentare și procesul brachicefalizării.

L'ACTIVITÉ ARCHÉOLOGIQUE À IAȘI APRÈS LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE: L'ÂGE DU BRONZE

RÉSUMÉ

De cet article il résulte que, dans les 50 dernières années, l'activité de recherche archéologique, en étroite liaison avec les recherches dans les domaines de l'archéozoologie et de l'anthropologie, concernant l'âge du bronze, a été remarquable, tant par les recherches de terrain, que par les ouvrages publiés.

L'auteur, qui a fait ses études universitaires à București, où il a fonctionné comme assistant honorifique à l'Université (1937–1948) et comme assistant au Musée National des Antiquités (1943–1948), et puis comme maître de conférences (1949–1956) et professeur (1956–1983) à l'Université de Iași, a eu une bonne situation qui lui a permis d'avoir de nombreux disciples et collaborateurs.

Comme archéologue il a effectué, seul ou en collaboration, des fouilles archéologiques à des objectifs de l'âge du bronze en Munténie (Glina) et surtout en Moldavie (Balintești, Foltești, Hangu, Stoicani et Trușești), ainsi que des recherches de surface à Iași et aux alentours, dans le Plateau Central de la Moldavie, la zone de Trușești-Albești etc.

En ce qui concerne les ouvrages publiés, sur le premier plan se placent ceux relatifs à la métallurgie du bronze en Roumanie, respectivement trois tomes, dont l'un, paru en roumain, contient les dépôts de bronzes de Roumanie (București 1977) et deux autres, en allemand, dans la Série «Prähistorische Bronzefunde»: le premier se réfère aux faucilles en bronze sur le territoire de la Roumanie et comprend aussi le corpus des dépôts du Bronze tardif et du Hallstatt ancien de Roumanie (München 1978), et le second aux bracelets et aux anneaux de pied en bronze de Roumanie (Stuttgart 1998).

Toujours au sujet de la métallurgie du bronze sont les nombreux travaux du même auteur, parus en Roumanie et à l'étranger, contenant des découvertes de tout le territoire de la Roumanie ou seulement de la Moldavie, ainsi que dans les divers tomes d'hommages ou des manifestations scientifiques internationales (congrès, colloques, symposia, conférences).

Dans d'autres ouvrages concernant l'âge du bronze l'auteur de cet article traite les débuts de l'âge du bronze dans l'espace carpatobalkanique, les civilisations de l'âge du bronze de l'espace roumain et leurs rapports avec d'autres civilisations de l'Est, du centre et du Sud-Est de l'Europe ou avec celles du nord de l'Italie, le développement socio-économique dans l'espace carpatodanubien, la vie spirituelle dans la Moldavie pendant ce temps et l'ethnogenèse des Thraces de l'espace carpatodanubien.

A ceux-ci s'ajoutent des ouvrages concernant certains problèmes de l'âge du bronze de Roumanie dans les œuvres de Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu et Ion Nestor, ainsi que les chapitres relatifs à l'âge du bronze de Roumanie dans deux manuels universitaires (Iași 1978 et București 1995) et quelques articles dans le Dictionnaire (București 1976) et l'Encyclopédie de l'archéologie et de l'histoire ancienne de la Roumanie (București 1994 et 1996).

D'autres contributions dans le domaine de l'âge du bronze ont été apportées par les élèves de l'auteur de cet article, surtout par Adrian C. Florescu et Marilena Florescu, spécialistes de l'âge du bronze.

Ainsi, A. C. Florescu, avec des études supérieures à l'Université de Iași, promu du degré de chercheur jusqu'à celui de chef du secteur de l'histoire ancienne de l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol», a entrepris, à part les recherches de surface dans certaines microzones de la Moldavie (Andrieșeni, Buhăieni, Gârbovăț, Glăvănești et Trușești), des fouilles archéologiques dans une nécropole de l'aspect Foltești II du début de l'âge du bronze (Gârțeni), ainsi que des fouilles et sondages dans plusieurs stations de la civilisation Noua (Andrieșeni, Gârbovăț, Piatra Neamț-Ciritei et surtout sur le lieu dit «Movila din Șesul Jijiei» (Le tertre de la plaine de la Jijia) de Trușești-Botoșani).

Les résultats de ses recherches ont été mis en valeur par lui dans un tome relatif au répertoire des habitats et des nécropoles de la civilisation Noua-Coslogeni, publié après sa mort (1991), ainsi que dans plusieurs études et communications, publiées en Roumanie ou à l'étranger concernant le complexe Noua-Sabatinovka-Coslogeni, dont une place à part est occupée par ses études de référence dans ce domaine, parues en roumain (1964) et en français (1967). Dans ces études l'auteur a mis en évidence le rôle des civilisations Monteoru, Belopotok-Costișa et Wietenberg, ainsi que de la civilisation Tei et du groupe Srubno-Hvalinsk, à la genèse de la civilisation Noua. Les recherches ultérieures concernant cette civilisation ont confirmé généralement les thèses de l'auteur, en apportant, en même temps, de nouvelles données.

A son tour, Marilena Florescu, son épouse, avec des études supérieures à Iași, comme chercheur et chercheur principal à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et de 1990 à l'Institut d'archéologie de Iași, a déployé une riche activité dans le domaine de la recherche de l'âge du bronze, surtout sur le territoire de la Moldavie.

Ainsi, elle a effectué, seule ou en collaboration, des fouilles dans l'habitat et surtout dans la nécropole de la civilisation Monteoru (phases Ic3–Iib) de Căndești-Vrancea, l'une de plus grandes de cette civilisations de Roumanie et même du Sud-Est de l'Europe. Également, elle a conduit des fouilles dans les habitats de Bogdănești (phase Foltești II et Monteoru Ic3–Ic2), Terchești (Monteoru Ic3–Iib), ainsi que dans les stations de la civilisation Monteoru de Podul Morii-Bârboasa, Dealul Mare, Pufești et Borlești, la dernière contenant des preuves qui attestent la contemporanéité de la civilisation Costișa avec les phases Monteoru Ic3 et Ic2.

Les résultats de ces recherches ont été mis en valeur dans diverses études, publiées seule ou en collaboration en Roumanie et à l'étranger, concernant la civilisation Monteoru de Moldavie, respectivement les types des habitats, leurs systèmes de fortification, les phases anciennes et tardives de la civilisation Monteoru, la vie spirituelle, l'organisation territoriale des tribus et la structure socio-économique des porteurs de cette civilisation.

A ceux-ci s'ajoutent encore d'autres études concernant les débuts de l'âge du bronze dans l'espace carpatodanubien et en Moldavie, les éléments Wietenberg dans les phases anciennes de la civilisation Monteoru, quelques problèmes du complexe Komarov-Costișa

à la lumière des fouilles de Borlești, la genèse de l'âge du bronze tardif dans les zones de la courbure des Carpates, certaines pièces en cuivre et en bronze de Moldavie, les dépôts en bronze de l'âge du bronze tardif de Moldavie, etc.

A part les époux A. C. Florescu et M. Florescu, d'autres contributions dans le domaine de l'âge du bronze ont été aussi apportées par les suivants anciens élèves de l'auteur de cet article: N. Ursulescu, Dan Monah, Cornelia-Magda Mantu, Silvia Teodor, Ion Ioniță, Victor Spinei et Vasile Chirica, spécialistes de la recherche d'autres époques, qui ont élaboré certains ouvrages aussi dans le domaine de l'âge du bronze.

Ainsi, le dr. N. Ursulescu, spécialiste du néo-énéolithique, qui au début, après les études universitaires à Iași, a fonctionné comme assistant et lecteur à l'Institut Pédagogique et puis à l'Université de Suceava, a été transféré en 1984 à Iași, où il a été promu, par concours, maître de conférences et professeur à l'Université «Al. I. Cuza». Pendant son activité à Iași, où il est devenu aussi le rédacteur en chef de la publication «Studia Antiqua et Archaeologica», il a élaboré une étude dans le domaine de l'âge du bronze concernant l'apparition des tombes tumulaires et d'incinération à l'Est des Carpates.

De même, le dr. D. Monah, avec des études supérieures à Iași, spécialiste du néo-énéolithique, qui a fonctionné au début aux musées de Bicăz, Bacău et Piatra Neamț, s'est transféré en 1986 à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et puis de 1990 à l'Institut d'archéologie de Iași, en continuant les fouilles de Poduri-Dealul Ghindarului et en élaborant un travail concernant les haches en cuivre et en bronze provenant des districts de Neamț et de Bacău, ainsi qu'une communication relative aux découvertes du Bronze moyen dans cette station située à la zone d'interférence des civilisations Costișa et Monteoru.

Egalement, le dr. C. M. Mantu, avec des études supérieures à Iași, spécialiste aussi du néo-énéolithique, qui a fonctionné au début au Musée de Vaslui, s'est transféré en 1980 aussi à Iași, à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et puis de 1990 à l'Institut d'archéologie, où elle travaille aussi aujourd'hui comme chercheur principal et secrétaire de rédaction de la publication «Arheologia Moldovei», en élaborant un travail concernant les découvertes de l'âge du bronze provenant des stations de Poienești et de Scânteia.

A son tour, le dr. S. Teodor, avec des études supérieures à Iași, spécialiste de période géto-dace, après son activité de début au musée de Fălticeni, en 1960 en s'encadrant à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et puis de 1990 à l'Institut d'archéologie de Iași, a publié un travail, en collaboration, concernant de nouvelles tombes de la civilisation Monteoru à Poiana-Tecuci, appartenant à la nécropole fouillée auparavant par le prof. Radu Vulpe et son épouse, dr. Ec. Vulpe.

De même, le dr. Ioniță, avec des études supérieures à Iași, avec le doctorat à București et la spécialisation à l'Université de Saarbrücken (Allemagne), comme boursier Humboldt, chercheur principal à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et depuis 1990 à l'Institut d'archéologie de Iași, spécialiste des problèmes des Daces libres et des débuts de l'époque des migrations, a publié, en collaboration, en allemand dans la revue «Germania» un article concernant quelques découvertes isolées de pièces en bronze du Bronze tardif de Moldavie et de Transylvanie.

A son tour, le prof. dr. V. Spinei, avec des études supérieures à Iași, le doctorat à București et la spécialisation à l'Université de Saarbrücken (Allemagne), spécialiste de l'histoire et l'archéologie du Moyen Âge, chercheur principal à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et puis de 1990 à l'Institut d'archéologie de Iași et de 1994 professeur à l'Université «Al. I. Cuza» de Iași, a effectué, en collaboration, des fouilles archéologiques dans la nécropole de la civilisation de Noua de Doina-Girov, en publiant, en collaboration aussi, les résultats obtenus.

Egalement, le dr. V. Chirica, avec des études supérieures à Iași, spécialiste dans le Paléolithique, chercheur principal à l'Institut d'histoire et d'archéologie «A. D. Xenopol» et puis de 1990 à l'Institut d'archéologie de Iași et maintenant directeur général du Complexe muséal national de Moldavie de Iași, a découvert des nombreuses stations de l'âge du bronze à l'occasion des recherches de surface dans le district de Iași, introduites dans le Répertoire de ce district, publié en collaboration à Iași en deux tomes (1984 et 1985).

D'autres contributions archéologiques de Iași dans le domaine de l'âge du bronze ont été apporté par les collaborateurs de l'auteur de cet article, respectivement par Nicolai et Emilia Zaharia, Marin Dinu, Attila László et Neculai Bolohan.

Ainsi, N. Zaharia, avec des études supérieures de géographie et de sciences naturelles à Iași, ancien professeur émérite de l'enseignement secondaire et pour une courte période chercheur principal au Musée d'histoire de la Moldavie, a été un de meilleurs chercheurs dans le domaine des recherches de surface dans notre pays. De ce point de vue nous mentionnons qu'à l'occasion des recherches à Iași et aux alentours et puis sur le reste du territoire de la Moldavie il a identifié de nombreuses stations de l'âge du bronze, datant surtout de la période tardive de cet âge.

Les résultats des ses recherches, inclusivement sur l'âge du bronze, il les a publiés, en collaboration avec l'auteur de cet article et son épouse, Emilia Zaharia, professeur d'histoire dans l'enseignement secondaire de Iași, dans un ouvrage concernant les découvertes archéologiques dans la ville de Iași et aux alentours (1955) et surtout dans un volume massif relatif aux habitats de Moldavie depuis le paléolithique jusqu'au XVIIIe siècle (1970).

A son tour, le dr. M. Dinu, avec des études universitaires à București puis assistant, lecteur et maître de conférences à l'Université de Iași, spécialiste de la période de transition de l'énéolithique à l'âge du bronze, a effectué, en collaboration, des recherches de surface dans quelques microrégions de Moldavie et surtout des fouilles archéologiques dans le tertre aux tombes d'ocre de Valea Lupului-Iași.

Les résultats de ses recherches ont été mis en valeur par lui dans quelques études concernant les tombes à ocre de l'Est de la Roumanie, attribuées par lui à une période ultérieure aux complexes Horodiștea-Foltești, Gorodsk-Usatovo et de l'aspect Cernavoda-Renie, contemporaine aux cultures Glina III et Monteoru.

Dans d'autres travaux l'auteur s'est préoccupé du problème du substratum énéolithique dans l'ethnogenèse des Thraces. Egalement il a publié, en collaboration, le dépôt de bronzes de Bozia Nouă-Vaslui du Bronze tardif.

Egalement, le dr. Attila László, avec des études supérieures à l'Université de Cluj-Napoca et avec carrière universitaire à Iași, de l'assistant jusqu'à professeur, spécialiste du domaine du Hallstatt, a publié, à part le livre concernant l'utilisation de la méthode du C₁₄ dans l'archéologie, aussi deux études pertinentes sur l'âge du bronze, dont une relative à la chronologie du complexe Noua-Sabatinoșka-Coslogeni,

en prenant en considération les corrections du groupe de Tucson pour la calibration du C_{14} et du système de G. W. Pearson et M. Stuiver. Dans la deuxième, concernant les rapports de la fin de l'âge du bronze entre Troie et les régions du Bas-Danube, l'auteur a mis en évidence le fait que la chronologie des éléments du Bas-Danube à Troie dépend de rapports entre Troie et Micène.

A ces deux études s'ajoute encore un travail concernant quelques découvertes de l'âge du bronze et du Hallstatt de Cotu Morii-Iași.

Enfin, N. Bolohan, avec des études supérieures à l'Université de București et ancien professeur de l'enseignement secondaire de Piatra Neamț, actuellement lecteur à la Faculté d'histoire de l'Université de Iași, a publié deux travaux, dont un relatif aux nouvelles perspectives dans l'étude du Bronze tardif de l'aire nord-ouest pontique, dans lequel il a mis en évidence les liaisons du fonds autochtone avec les civilisations *Srubnaja*, *Sabatinovka* et *mongovalikovaja*. Dans le deuxième il s'est occupé de rites funéraires de la civilisation Noua dans la Moldavie. A ceux-ci s'ajoute le compte rendu concernant le colloque international de Călărași (1991) relatif aux populations du Bronze tardif, appartenant à la civilisation Noua.

*

Pendant ces 50 ans les recherches archéologiques de Iași concernant l'âge du bronze ont profité pleinement aussi des résultats des investigations dans les domaines de l'archéozoologie et de la paléanthropologie.

Ainsi, en ce qui concerne l'archéozoologie plus de 20 ouvrages relatifs à l'âge du bronze ont été publiés par le prof. dr. Sergiu Haimovici, avec des études universitaires à Iași, y compris le doctorat avec une thèse sur l'archéozoologie de l'âge du bronze en Roumanie, qui depuis le poste de préparateur a été promu jusqu'au degré de professeur à l'Université «Al. I. Cuza» de Iași.

Ses ouvrages dans ce domaine sont de caractère général ou spécial.

Les travaux de caractère général concernent la faune de l'âge du bronze de Roumanie, respectivement les particularités des mammifères domestiques, la diffusion de certaines espèces de mammifères, les modifications de la faune de macromammifères, l'élevage et la chasse.

Les travaux de caractère spécial concernent la détermination et l'interprétation, en connexion avec le milieu ambiant, des matériaux archéozoologiques appartenant au bronze ancien (l'aspect Bogdănești), moyen (les civilisations Monteoru: Sărata Monteoru-Buzău et Mândrișca-Bacău; Tei: Popești; Pecica: Pecica-Arad et Otomani: Otomani-Bihor) et surtout tardif (civilisation Noua: Bârlad-Fabrique de briques, Piatra Neamț-Ciritei, Drăgești-Vaslui, Valea Lupului-Iași, Cavadinești et Gârbovăț-Galați). En ce qui concerne cette dernière civilisation, selon l'opinion de l'auteur, les données archéozoologiques du complexe Noua-Sabatinovka-Coslogeni confirment celles de l'archéologie relatives à l'unité de ce complexe, les différences étant dues au substratum antérieur.

De même, l'économie animalière de la civilisation Noua, selon le même auteur, s'explique en fonction des conditions plus arides du sud boréal. A leur tour, les migrations du complexe Noua-Sabatinovka vers le Sud et l'Ouest ont eu, selon l'auteur, d'après A. C. Florescu, des implications directes ou indirectes, par le processus des réactions en chaîne, sur la grande migration égéenne.

Egalement, en liaison avec la civilisation Noua, de l'intérêt présentent aussi les constatations de l'auteur relatives à quelconque importance de la chasse dans la zone forestière de Piatra Neamț-Ciritei, ainsi que l'existence, dans la zone de Cavadinești-Galați, des quelques massifs forestiers, attestés par la présence du cerf, la reconstitution du milieu ambiant dans l'aire où ont vécu les espèces de mammifères domestiques et sauvages de Gârbovăț, ainsi que les comparaisons du point de vue morphologique et écologique des pièces archéozoologiques de Valea Lupului, appartenent aux civilisations Cucuteni et Noua.

A ceux-ci s'ajoutent les études de l'auteur relatives à la morphologie et à la diffusion des espèces de forêt sur le territoire de la Roumanie, comme le *Bisons bonasus*, qui selon son opinion pourrait être dénommé aussi *Bison bonasus carpathicus*, correspondant aux aurochs, qui se maintient aussi aujourd'hui, et *Bos primigenius*, respectivement bison, disparu probablement au XVIIe siècle, ainsi que deux espèces de carnivores des montagnes, l'ours brun (*Ursus (Ursus) arctos*) et le lynx (*Felis (Lynx) Lynx*). De même, d'un intérêt particulier est aussi son étude sur les caractéristiques d'une espèce d'équidé de steppe (*Equus (Asinus) hemionus* Pall), pénétrée des steppes nord-pontiques sur le territoire de la Roumanie, où elle a été identifiée pour la première fois à Bârlad-Fabrique de briques, Foltești, Gârbovăț et Valea Lupului.

*

Dans le domaine de la paléanthropologie, la majorité des travaux ont été publiés par l'académicienne Olga Necrasov, seule ou en collaboration avec ses élèves. Cette savante, née à Sankt-Petersburg, qui a fait des études universitaires à Iași et la spécialisation en Pologne et en Allemagne, a soutenu le doctorat à l'Université de Iași avec la thèse «Recherches anthropologiques dans le Nord-Est de la Roumanie». Puis, avec son professeur I. G. Botez, avec le doctorat à Paris et titulaire de la chaire d'Anthropologie et de Paléontologie à la Faculté de Sciences de l'Université de Iași, elle a jeté les bases des premières recherches scientifiques dans le domaine de l'Anthropologie à Iași.

Après avoir été nommée préparateur, elle a passé tous les degrés universitaires jusqu'à celui de professeur, étant, en même temps, élue en 1963 membre correspondante de l'Académie Roumaine et titulaire en 1990 de cette Académie, ainsi que membre des certains forums scientifiques internationaux.

Parmi ses nombreux ouvrages dans le domaine de l'anthropologie, la majorité en collaboration avec ses élèves, plus de 25 concernent l'âge du bronze.

Ces travaux, publiés en Roumanie ou à l'étranger, bien appréciés par les spécialistes, sont de caractère général ou spécial.

A cet égard, les travaux de caractère général concernent les squelettes des tombes tumulaires à ocre, appartenant aux hommes des steppes ponto-caspiennes et même au-delà de l'Oural, ainsi que la structure paléanthropologique des populations de l'âge du bronze de Roumanie, caractérisée par la persistance du fonds méditerranéen du néolithique, en mélange, selon les régions, avec les types «nord-ouest» et «protocroïde» d'origine nord-pontique, le fonds brachicéphalique étant plus fort en Transylvanie.

Dans les travaux de caractère spécial sont analysées les particularités des squelettes du Bronze ancien, moyen et tardif, découverts non seulement en Moldavie, mais même aussi en Munténie et en Transylvanie.

Ainsi, en ce qui concerne le Bronze ancien, ont été analysés les squelettes des tombes à ocre de Holboca-Iași et de Brăilița, ainsi que ceux de la nécropole de Smeeni, avec des analogies chez les squelettes des tombes des groupes *iamnaia* et des *catacombes* du Sud de l'ancienne URSS, ce qui se confirme récemment aussi du point de vue archéologique.

Pour le Bronze moyen présente de l'intérêt surtout l'analyse paléoanthropologique des squelettes de la nécropole de la civilisation Monteoru de Căndești-Vrancea, qui est comparée, en ce qui concerne la proportion des sexes et la durée moyenne de vie, avec les nécropoles de Sărata Monteoru. S'y ajoute l'analyse des squelettes des tombes des civilisation Tei (Smeeni) et Otomani (Pir), les derniers mis en liaison avec le type alpin, avec des influences nordiques.

Une attention spéciale a été accordée aussi à l'analyse des squelettes des tombes du Bronze tardif, appartenant aux civilisations Noua et Zimnicea-Plovdiv. En ce qui concerne la civilisation Noua, ont été mis en évidence pour les squelettes provenant des tombes de la nécropole de Trușești les éléments dominants «nordoïdes» et «protoeuropoïdes», et pour les squelettes provenant des tombes de Doina-Girov, Probota, Lețcani et Piatra Neamț-Ciritei le fonds principal méditerranéenne avec des influences nordiques.

A ces travaux s'ajoutent aussi d'autres aux thèmes spéciaux concernant la trépanation, pratiquée durant la vie dans le but curatif et très peu *post-mortem* pour réaliser des rondelles et objets de culte; l'oblitération des sutures crâniennes, critérium pour l'évaluation de l'âge des squelettes, en se proposant des schèmes nouveaux; les abrasions dentaires à une série entière et le processus de la brachicéphalisation, plus fréquent en Transylvanie.

D'autres contributions ont été apportées par les élèves de l'académicienne O. Necrasov, surtout par le dr. Maria Cristescu, chef de la Section d'anthropologie de Iași de l'Académie Roumaine, qui, seule ou en collaboration, s'est préoccupée des méthodes modernes de recherches en anthropologie, ainsi que des particularités des squelettes des tombes de la nécropole de la civilisation Noua de Trușești-Botoșani et de Piatra Neamț-Ciritei, en comparaison avec ceux de Cluj et de Doina.

A son tour, le dr. Cezarina Bălțeanu, chercheur principal a la même Section d'anthropologie de Iași, a publié des travaux concernant les squelettes des tombes à ocre de la Plaine de Covurlui, attribués par l'auteur, vu leurs caractéristiques paléoanthropologiques, à la population de la civilisation des *catacombes*, en mélange avec les autochtones, ainsi que le rite et le rituel funéraire de la civilisation Tei, sur la base des squelettes de deux points de Căscioarele-Călărăși, appartenant au type méditerranéenne avec des éléments alpine, nordoïdes et dinaroides.

De même, S. Antoniu et M. E. Roșca-Gramatopol, anciennes collaboratrices de la même Section d'anthropologie de Iași, se sont occupées dans un ouvrage des squelettes des tombes à ocre découverts dans le tertre de Valea Lupului-Iași, caractérisés par un mélange d'éléments nordoïdes avec d'autres cromagnoïdes.

Enfin, Georgeta Miu, chercheur principal à la même Section d'anthropologie de Iași, a élaboré un travail concernant les squelettes à fond protoeuropoïde avec des éléments nordoïdes de la civilisation Noua de Brăești-Botoșani, ainsi qu'une communication, en collaboration, relative à la structure paléoanthropologique de la population de l'âge du bronze sur le territoire de la Roumanie.

Dans la partie finale de cet article on a mis en évidence, comme conclusions, les principales contributions concernant l'âge du bronze apportés à Iași dans les 50 dernières années par les archéologues, les archéozoologues et les paléoanthropologues.